

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

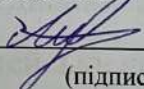
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ»

Здобувачки 2 року навчання ОР «Магістр»
денної форми спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
наукової програми «Публічне управління та
адміністрування: інтеграція в ЄС»
Галімової Аліни Фарітівни

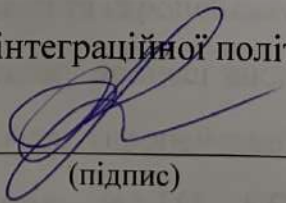
Науковий керівник:
кандидат наук з державного управління,
асистент кафедри євроінтеграційної політики
Кустова Світлана Миколаївна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Здобувачка Аліна ГАЛІМОВА
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
євроінтеграційної політики від «24» квітня 2026 р., протокол № 18

В. о. завідувача кафедри євроінтеграційної політики, кандидат економічних
наук, доцент

Гура Вікторія Леонідівна
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Галімова А. Ф. Україна в європейській системі безпеки. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2026.

У магістерській роботі здійснено комплексний аналіз інтеграції України в європейську систему безпеки в умовах трансформації безпекового порядку після 2022 року. Досліджено теоретико-правові засади функціонування європейської архітектури безпеки, зокрема інституційні механізми ЄС і НАТО. Проаналізовано правові інструменти інтеграції України, включаючи статус кандидата на членство в ЄС, участь у Спільній зовнішній і безпековій політиці, двосторонні безпекові угоди та механізми оборонно-промислової кооперації. Окремо досліджено суб'єктну роль України у формуванні нової архітектури безпеки.

Наукова новизна роботи полягає у поєднанні правового та практичного підходів до аналізу інтеграції України в європейську систему безпеки, а також у переосмисленні її ролі як активного суб'єкта формування безпекового порядку, а не виключно об'єкта зовнішньої політики. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при формуванні державної політики України у сфері безпеки та європейської інтеграції, а також у діяльності аналітичних центрів і в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Ключові слова: архітектура європейської безпеки, європейська система безпеки, стратегічна автономія, НАТО, ЄС, інтеграція України, СПБО, субрегіональні формати.

ANNOTATION

Halimova A. F. Ukraine in the European Security System. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining the educational degree at the second (Master's) level of higher education in the field of study 28 «Public Management and Administration», specialty 281 «Public Management and Administration». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2026.

The thesis provides a comprehensive analysis of Ukraine's integration into the European security system in the context of the transformation of the security order after 2022. It examines the theoretical and legal foundations of the European security architecture, in particular the institutional mechanisms of the European Union and NATO. The study analyzes the legal instruments of Ukraine's integration, including EU candidate status, participation in the Common Foreign and Security Policy, bilateral security agreements, and mechanisms of defence-industrial cooperation. Particular attention is paid to Ukraine's role as an actor in shaping a new security architecture.

The scientific novelty of the research lies in combining legal and practical approaches to the analysis of Ukraine's integration into the European security system, as well as in rethinking its role as an active contributor to the security order rather than merely an object of foreign policy. The practical significance of the results consists in their potential application in shaping Ukraine's state policy in the field of security and European integration, as well as in the work of analytical centers and in the educational process of higher education institutions.

Keywords: European security architecture, European security system, strategic autonomy, NATO, European Union, Ukraine's integration, CSDP, subregional formats.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Галімова А.Ф. Перспективи формування нової архітектури безпеки Європейського Союзу // Шевченківська весна – 2025: публічне управління та державна служба : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 26 берез. 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2025. С. 300-302.
2. Галімова А.Ф. Питання формування Збройних сил ЄС у контексті нових безпекових викликів // Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього : матеріали щоріч. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 квіт. 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2025. С. 268-270
3. Галімова А.Ф. Роль EUFOR як інструменту стабілізації в контексті європейської безпеки // Євроінтеграційний дизайн: стратегії відновлення України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 травня 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2025. С. 86–88.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	1
ANNOTATION	2
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1.....	11
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ... 11	11
1.1 Еволюція концепції стратегічної автономії Європи.....	11
1.2. Правові та інституційні основи Спільної політики безпеки та оборони... 20	20
РОЗДІЛ 2.....	37
АРХІТЕКТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ: СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ.....	37
2.1. Механізми та інструменти реалізації Спільної політики безпеки та оборони ЄС	37
2.2. Багаторівневість європейської безпеки: роль субрегіональних ініціатив. 43	43
2.3. Адаптація архітектури європейської безпеки до умов сучасних викликів та загроз	51
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ В ДАНОМУ ПРОЦЕСІ	58
3.1. Сценарії трансформації європейської системи безпеки в умовах геополітичної турбулентності	58
3.2. Правові механізми та практичні виміри інтеграції України в європейську систему безпеки.....	64
3.3. Роль України у формуванні нової архітектури безпеки Центрально- Східної Європи.....	69
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	88

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ДЄС (TEU) – Договір про Європейський Союз

ДФЄС (NFEU) – Договір про функціонування Європейського Союзу

ЄПБО (ESDP) – Європейська політика безпеки і оборони (European Security and Defence Policy)

СЗППБ (CFSP) – Спільна зовнішня політика та політика безпеки (Common foreign and security policy)

СПБО (CSDP) – Спільна політика безпеки та оборони (Common Security and Defence Policy)

ASAP – Акт на підтримку виробництва боєприпасів (Act in Support of Ammunition Production)

В9 – «Бухарестська дев'ятка» (Bucharest Nine)

CARD – Скоординований щорічний огляд оборони (Coordinated Annual Review on Defence)

EDA – Європейське оборонне агентство (European Defence Agency)

EDF – Європейський оборонний фонд (European Defence Fund)

EDIP – Європейська програма оборонної промисловості (European Defence Industry Programme)

EDIRPA – Акт щодо посилення оборонної промисловості через спільні закупівлі (European Defence Industry Reinforcement through common Procurement Act)

EDIS – Європейська оборонно-промислова стратегія (European Defence Industrial Strategy)

EDTIB – Європейська оборонна технологічна та промислова база (European Defence Technological and Industrial Base)

EDU – Європейський оборонний союз (European Defence Union) у контексті сценаріїв EPRS

EEAS – Європейська служба зовнішніх дій (European External Action Service)

EPF – Європейський фонд миру (European Peace Facility)

EPRS – Європейська парламентська дослідницька служба (European Parliamentary Research Service)

EUFOR – Сили Європейського Союзу (European Union Force)

EUNAVFOR – Військово-морські сили Європейського Союзу (European Union Naval Force)

NORDEFCO – Оборонне співробітництво північних країн (Nordic Defence Cooperation)

PESCO – Постійне структуроване співробітництво (Permanent Structured Cooperation)

STANAG – Угода про стандартизацію в НАТО (Standardization Agreement)

ВСТУП

Після завершення Холодної війни європейська система безпеки тривалий час розвивалася в умовах відносної стабільності, спираючись на домінування трансатлантичної моделі та поступове розширення євроатлантичних інституцій. Втім, російська агресія проти України, що набула повномасштабного характеру у 2022 році, продемонструвала обмеженість цієї моделі, її залежність від зовнішніх гарантій та неспроможність ефективно реагувати на системні виклики високої інтенсивності.

У цих умовах питання трансформації європейської архітектури безпеки перестало бути предметом теоретичних дискусій і набуло характеру практичного політико-правового завдання. Україна опинилася в центрі цього процесу не лише як об'єкт агресії, але й як ключовий фактор переосмислення підходів до безпеки в Європі. Її досвід ведення повномасштабної війни, інтеграційна динаміка та участь у формуванні нових форматів співпраці ставлять питання про зміну її статусу: від реципієнта безпеки до активного суб'єкта її виробництва.

Існуючі підходи до аналізу інтеграції України в європейську систему безпеки часто залишаються надмірно нормативними або декларативними. Значна частина досліджень зосереджується на формальних інструментах, таких як членство в ЄС чи НАТО, без належного врахування практичних механізмів, неінституційних форматів взаємодії та обмежень, які визначають реальні можливості інтеграції. Це створює розрив між задекларованими цілями та фактичними процесами.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу як правових механізмів інтеграції України в європейську систему безпеки, так і її практичних вимірів, включаючи участь у мережевих коаліціях, оборонно-промисловій співпраці та формуванні субрегіональних безпекових форматів. Особливої уваги потребує також оцінка суб'єктної ролі України у трансформації безпекового порядку Центрально-Східної Європи, що досі недостатньо розроблена у науковій літературі.

Дослідженням проблематики європейської системи безпеки присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Теоретико-методологічні засади та еволюцію концепції стратегічної автономії аналізували такі дослідники, як Ф. Каппеллетті, Н. Хельвіг, В. Сінкконен, Дж. Нордін, С. Босійон та Дж. Хаурт. Питання інституційної структури та практичних інструментів Спільної політики безпеки та оборони, зокрема функціонування PESCO та Європейського оборонного фонду, ґрунтовно розкриті у роботах Й. Рехрла, Г. Ліндстрома, Т. Тарді, Х. Домека, П. Гароша, К. Хоканссона та К. Масло. Окремі аспекти трансформації безпекового середовища в Центрально-Східній Європі та місце в ній України досліджували вітчизняні фахівці, зокрема О. Александров, А. Веселовський, М. Паламарчук, В. Ярмоленко, І. Гомза, О. Гранюк, І. Конончук та А. Біляк. Водночас питання інтеграції України до європейської системи безпеки в умовах повномасштабної війни, а також її роль як активного суб'єкта формування нової безпекової архітектури залишаються недостатньо дослідженими.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є комплексне дослідження правових механізмів та практичних аспектів інтеграції України в європейську систему безпеки.

Для реалізації поставленої мети визначено такі завдання:

- Простежити еволюцію концепції стратегічної автономії Європи від її витоків до сучасного розуміння як інструменту глобального впливу.
- Розкрити правові та інституційні основи Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) як фундаменту безпекової суб'єктності ЄС.
- З'ясувати роль НАТО у сучасній архітектурі європейської безпеки та проаналізувати динаміку його взаємодії з оборонними структурами Євросоюзу.
- Дослідити практичні механізми та інструменти реалізації СПБО, зокрема функціонування PESCO, EDF та інших фінансово-правових інструментів.
- Оцінити вплив субрегіональних ініціатив на багаторівневу систему безпеки в Європі та їхню роль як додаткових гарантів регіональної стабільності.

- Визначити основні напрями адаптації європейської безпекової архітектури до умов гібридних загроз та повномасштабних воєнних конфліктів.
- Висвітлити можливі сценарії трансформації європейської системи безпеки в умовах глобальної геополітичної турбулентності.
- Окреслити правові рамки та практичні етапи інтеграції України до безпекових структур ЄС та НАТО.
- Визначити роль України як суб'єкта та формування нової архітектури безпеки Центрально-Східної Європи.

Об'єктом дослідження є процес трансформації європейської архітектури безпеки після 2022 року.

Предметом дослідження є політико-правові механізми інтеграції України в систему європейської безпеки.

У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: історико-генетичний метод (для аналізу етапів розвитку концепції стратегічної автономії Європи), порівняльно-правовий (для аналізу правових інструментів інтеграції), інституційний (для дослідження механізмів функціонування ЄС і НАТО), системний підхід (для аналізу структури європейської безпекової архітектури), а також методи прогнозування й сценарного моделювання (для оцінки сценаріїв трансформації безпекового середовища).

Наукова новизна роботи полягає у поєднанні правового та практичного вимірів інтеграції України в європейську систему безпеки, а також у спробі осмислення її ролі як суб'єкта формування нової регіональної архітектури безпеки, а не виключно як об'єкта зовнішньої політики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при формуванні державної політики України у сфері безпеки та європейської інтеграції, а також у діяльності аналітичних центрів і в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Робота складається з трьох розділів: теоретичного, аналітичного та рекомендаційного. Структура роботи є логічно послідовною та підпорядкована досягненню поставленої мети. У першому розділі розкрито теоретико-правові

засади європейської системи безпеки. У другому розділі проаналізовано правові механізми та практичні інструменти інтеграції України. Третій розділ присвячено дослідженню ролі України у формуванні нової архітектури безпеки та визначенню перспектив її подальшої інтеграції.

Апробація результатів дослідження реалізована у вигляді публікації тез наукової доповіді для участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених “Шевченківська весна” – 2025 на тему Перспективи формування нової архітектури безпеки Європейського Союзу, а також у Міжнародній науково-практичній конференції «Євроінтеграційний дизайн: стратегії відновлення України» на тему «».

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 87 найменувань, а також одного додатка. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок, із яких основного тексту – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

1.1 Еволюція концепції стратегічної автономії Європи

“Стратегічна автономія” – концепція, що походить з військової лексики, де автономія позначає довгострокове бачення структурних передумов, необхідних для забезпечення воєнної незалежності від інших гравців. Зокрема, у французькій "Білій книзі з оборони" 1994 року стратегічна автономія слугує орієнтиром у пошуку оптимального балансу між оборонною стратегією, зосередженою виключно на захисті національної території, та стратегією зовнішньою, що концентрує зусилля на воєнних діях за кордоном в інтересах міжнародного миру та безпеки. У такому розумінні стратегічна автономія постає як прагнення поєднати оборонні та превентивні цілі.

У первісному трактуванні стратегічна автономія розглядалася як результат цілеспрямованої розбудови технологічної та промислової бази оборонного сектору. Мета досягнення стратегічної автономії Європи подається у тісному зв'язку з конкретнішим завданням розвитку оборонно-промислового потенціалу. Такий підхід нагадує метод “малих кроків” Жана Монне та Роберта Шумана: наголосити на елементах технічної співпраці над європейськими основними стратегічними інтересами, щоб подолати політичний опір, що перешкоджає європейській інтеграції.

Утім, стратегічна автономія також набула протягом багатьох років набагато ширшого значення та використання в дискурсі Європейського Союзу (далі – ЄС), що виходить далеко за межі питань оборони. Оскільки Союзу прагне політичного виживання та незалежності, стратегічна автономія має конкретний вплив на щоденну зовнішню діяльність ЄС. Як амбіція, мета та політичний процес, вона стимулює як дослідження шляхів подальшого розвитку жорсткої

сили Європейського Союзу, так і впровадження інструментів стійкості, спрямованих на зміцнення м'якої сили ЄС.

Історію еволюції концепції європейської стратегічної автономії варто розпочати з наслідків Другої світової війни. За її результатами Європа стикнулася зі страхом перед СРСР та його сателітами, а також вже здоланою Німеччиною та необхідністю вирішити долю цієї розділеної держави, амбіціями Франції знову зайняти впливове місце на континенті, необхідністю менших країн Західної Європи отримати захист під час перерозподілу сил між основними політичними акторами. Таким чином, у 1948 році було підписано Брюссельський договір між Бельгією, Люксембургом, Нідерландами, Францією та Великою Британією, чим засновано Західний союз. У межах цього об'єднання було створено Оборонну організацію, орієнтовану на розвиток військового співробітництва та колективний захист, місія якої полягала у стримуванні потенційної агресії з боку Німеччини чи СРСР. Разом із тим, дана військова структура була наслідком остерігання з боку деяких держав надмірного домінування США у разі формування спільного альянсу.

Утім, вже наступного року виникло НАТО, яке поглинуло Оборонну організацію Західного союзу, інтегрувавши її до структури Союзного командування в Європі. Забезпечення безпеки Західної Європи неминуче порушувало питання про відновлення військового потенціалу Західної Німеччини. Однак така перспектива викликала серйозне занепокоєння в ряді європейських країн –і насамперед у Франції, де побоювання щодо можливого німецького реваншизму ще не втратили своєї гостроти. Водночас, держави Західної Європи, залежні від американських безпекових гарантій і позбавлені достатнього власного військового потенціалу, не могли відігравати роль самостійного третього центру сили на міжнародній арені.

У 1950 році французьким прем'єр-міністром Рене Плевеном було висунуто ідею створення Європейського оборонного співтовариства під егідою Франції. Його задачею, по суті, було зміцнити обороноздатність Європи та її вагу на міжнародній арені, надавши здатність діяти більш незалежно як від США, так і

від НАТО. Згідно з планом, об'єднані сили мали формуватися з контингентів усіх держав-членів Спільноти вугілля та сталі. Утім, дана концепція зустріла певний опір з боку тих, хто побоювався передачі контролю над збройними силами до наднаціонального рівня (де-факто контроль з боку Франції), що у свою чергу призвело до краху ідеї Плевена.

Водночас, така невдача дала новий імпульс Західному союзу, який після підписання Модифікованого Брюссельського договору 1954 року трансформувався у Західноєвропейський союз. Попри неодноразові спроби надати союзу більшої ваги та забезпечити його незалежність від Вашингтону, до 1980-х років він залишався другорядним гравцем. Чималою мірою ця слабкість була зумовлена цілеспрямованою американською політикою, орієнтованою на недопущення будь-яких альтернатив НАТО та збереження за альянсом монопольної відповідальності за безпеку й оборону Європи.

Концепція європейської стратегічної автономії знайшла нове вираження у так званому Плані Фуше, який був розроблений французьким послом в Данії Крістіаном Фуше за ініціативи президента Франції Шарля де Голля у 1961 році. Суть “Союзу народів Європи” полягала у відході від наднаціонального впливу, передусім у зовнішньополітичній та військовій сферах. Під французьким впливом Західна Німеччина та країни Бенілюксу долучилися до переговорів щодо плану, проте з міркувань власної безпеки наполягали на збереженні міцних зв'язків із трансатлантичними партнерами. Де Голль розраховував, що новий союз підірве позиції НАТО і США в Європі, зміцнивши натомість французький вплив. У той же час серед держав-партнерів розгорталася власна боротьба за інтереси: уряд Італії займав негативну позицію й розробляв прагматичну схему подолання невпевненості урядів Бельгії та Нідерландів, які не бажали обговорювати французький план без участі Великої Британії [ ].

У 1962 року домовитись так і не вдалося, другий варіант плану Фуше було відкинуто: Бельгія та Нідерланди не підтримали первісний варіант документа, а запропоновані зміни виявилися неприйнятними для Франції.

Невдача Європейського оборонного співтовариства була зумовлена як геостратегічними реаліями епохи його становлення, так і внутрішньополітичними в його рамках чинниками та особистісними характеристиками лідерів, що брали участь у переговорах. Ті самі передумови виявилися фатальними й для Плану Фуше. Орієнтація менших держав Європейських співтовариств і Західної Німеччини на США та НАТО в оборонних питаннях, а також послаблення французьких позицій у фінальних редакціях угод, що виникли на ґрунті планів Плевена і Фуше, звузили простір для оборонного співробітництва поза межами Альянсу. Цей несприятливий клімат фактично заморозив інтеграцію у сфері зовнішньої та безпекової політики в рамках ЄЕС майже на три десятиліття.

Завершення Холодної війни, зниження центральної ролі НАТО і дедалі більша невизначеність щодо його подальшої долі, а також більш інтеграційно налаштований характер тогочасних політичних еліт Західної Європи дали новий поштовх поглибленню інтеграції в ЄЕС, зокрема, у безпековій та оборонній сферах. За підтримки Великої Британії та Німеччини Франція зберегла роль провідної сили в оборонному співробітстві. Разом із тим держави ЄС самотужки були нездатні сформувати необхідні структури й потенціал для самостійних дій навіть у власному регіоні.

Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 року заклав міждержавний "стовп" Спільної зовнішньої та безпекової політики. Стаття J.4 цього договору окреслювала перспективу формування спільної європейської оборони, проголошуючи, що спільна зовнішня та безпекова політика охоплюватиме всі відповідні питання, "включаючи поступове формування спільної оборонної політики, яка з часом може привести до спільної оборони" [ ]. За своїм духом Маастрихтський договір перегукувався з Планом Фуше, відображаючи французьке прагнення розбудувати європейський оборонний потенціал, незалежний від НАТО та американського впливу.

Слідом за Маастрихтським договором 19 червня 1992 року було ухвалено Петербурзьку декларацію Ради міністрів Західноєвропейського союзу. Її метою

було зміцнення європейського виміру колективної оборони в рамках НАТО шляхом поглиблення взаємодії між членами Західноєвропейського союзу. Декларація здобула широке визнання як відображення прагнення західноєвропейських країн відігравати вагомішу роль у підтриманні міжнародної безпеки та виконувати завдання, що увійшли в обіг під назвою "петерберзьких критеріїв": гуманітарні операції, рятувальні місії, миротворчість, врегулювання криз і підтримання миру [ ].

Втім, попри задекларовані амбіції, практичне співробітництво у сфері спільної оборони залишалось доволі обмеженим і, як і раніше, тяжіло до НАТО. Югославські війни 1991–2001 років наочно продемонстрували, що ЄС із його ще нерозвиненою Спільною зовнішньою та безпековою політикою виявився неспроможним самотійно впоратися з конфліктами безпосередньо у своєму сусідстві без залучення США. Нестабільність на власних кордонах спонукала держави –члени ЄС до пошуку можливостей для автономних дій.

Концепція стратегічної автономії вперше набула офіційного оформлення у французькій Білій книзі з оборони, опублікованій у червні 1994 року. Документ обстоював необхідність збереження Францією стратегічної незалежності від гарантій НАТО. Показово, що він застосовував цю концепцію і до загальноєвропейського виміру, підкреслюючи важливість підтримання ядерного потенціалу в Європі [ ], а також здатності самотійно діяти на міжнародній арені.

Амстердамський договір 1997 року зробив крок уперед у розвитку співробітництва, заснувавши посаду Високого представника. Також передбачалося, що Європейська Рада у майбутньому матиме право ухвалити рішення про запровадження спільної оборонної політики і навіть спільної оборони. Під спільною оборонною політикою в цьому контексті розумілось спільне виконання гуманітарних, рятувальних і миротворчих місій, а також операцій бойових сил з урегулювання криз. Ніщський договір 2001 року ще більше розширив рамки для поглибленої взаємодії. Обидва документи відображають поступальну логіку оборонної інтеграції, за якої держави-члени,

попри небажання поступатися національним суверенітетом, все ж визнавали необхідність вдосконалення інституційних механізмів.

У той же час, Косовська війна 1998 року відкрито оголила обмеженість європейського потенціалу для самостійних дій. Ані окремі держави-члени ЄС, ані Союз у цілому не були спроможні адекватно відреагувати на кризу без американської військової підтримки. Провали ЄС стали поштовхом до ухвалення Спільної декларації про європейську оборону на британсько-французькому саміті в Сен-Мало в грудні 1998 року, яка поклала початок сучасному осмисленню стратегічної автономії в ЄС. Лондон і Париж домовились про зміцнення Спільної зовнішньої та безпекової політики і вирішили розбудувати потенціал для автономних дій у вигляді дієздатних збройних сил, з метою реагування на міжнародні кризи [ ]. Передбачалось, що європейські ініціативи сприятимуть розвитку можливостей НАТО, тоді як стаття 5 Північноатлантичного договору залишалась наріжним каменем колективної оборони. Водночас ЄС мав сформувати відповідні структури для проведення операцій у ситуаціях, де Альянс не задіяний. Принципове значення декларації полягало насамперед у тому, що Велика Британія відмовилась від блокування оборонних ініціатив ЄС. Франція здобула підтримку держави, яка традиційно скептично ставилась до ідеї європейської оборонної інтеграції, що дало сильний поштовх майбутнім оборонним ініціативам Союзу. Наслідком цього стало ухвалення у 1999 році "Гельсінських головних цілей", що передбачали формування сил швидкого реагування чисельністю до 60 000 військовослужбовців у термін до 2003 року.

Спираючись на Сен-Малоську декларацію, саміт Європейської Ради 1999 року ухвалив Кельнську декларацію, яка окреслила ключові параметри інтеграції у сфері безпеки та оборони. Декларація проголосила створення Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО) як складової Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗПБ). Поряд із положеннями Амстердамського договору, Кельнська декларація приділяла значну увагу зміцненню оборонного співробітництва між державами-членами, зокрема у галузі розвідки,

стратегічних перевезень, командування і управління та гармонізації оборонного планування. Окремо наголошувалась необхідність розвитку військово-промислової кооперації, включаючи спільні закупівлі озброєнь [ ].

Також, Кельнська декларація торкалась питання автономії від НАТО, проголошуючи, що Союз повинен мати підкріплену надійними збройними силами та механізмами прийняття рішень здатність до автономних дій, аби реагувати на міжнародні кризи, не підриваючи при цьому діяльність НАТО [ ]. Автономія мислилась як інструмент забезпечення спроможності ЄС виконувати "петерберзькі завдання" через стратегічне партнерство з НАТО і розбудову власного потенціалу на базі наявних ресурсів Альянсу. Паралельно відхід НАТО від функції забезпечення територіальної оборони, пошук нової ідентичності після закінчення холодної війни та переорієнтація на контртерористичні й експедиційні операції відкривали додатковий простір для розширення ролі воєнного співробітництва в рамках ЄС.

Договір про запровадження Конституції для Європи 2004 року не приніс суттєвих змін в оборонній сфері: він відтворював маастрихтські положення про поступове формування спільної оборонної політики як шляху до спільної оборони, не вдаючись до поняття "стратегічна автономія" чи будь-яких близьких до нього формулювань. Ця поразка змусила шукати інші шляхи для продовження інтеграційного поступу. Розпочалась розробка Реформаторського договору, що згодом отримав назву Лісабонського.

Лісабонський договір став всеохопним документом, який інтегрував і оновив положення Маастрихтського (1992) та Римського (1957) договорів. Він передбачав поглиблення оборонного співробітництва між державами-членами з акцентом на зміцнення європейської ідентичності та незалежності –що можна розглядати як украй обережне наближення до концепції стратегічної автономії. Договір виходить з неминучості запровадження спільної оборони після відповідного одностайного рішення Європейської Ради.

Договір поглибив оборонну інтеграцію, включивши клаузулу про взаємну оборону з Договору Західноєвропейського союзу і передбачивши припинення дії

Модифікованого Брюссельського договору, за яким Західний союз було перетворено на Західноєвропейський союз. Попри відсутність прямих посилань на стратегічну автономію чи дистанціювання від НАТО, роль Альянсу, у ньому менш помітна, ніж у попередніх документах. Варто також зазначити, що Європейське оборонне агентство отримало ширші повноваження у сфері координації оборонного співробітництва з посиленням акцентом на технологічну та промислову базу, що відображало зростаючий політичний пріоритет розбудови оборонної промисловості ЄС за рахунок її головного конкурента – США.

Після набуття чинності Лісабонським договором концепція стратегічної автономії на рівні ЄС знайшла відображення у французькій Білій книзі з питань оборони та національної безпеки 2008 року, у контексті розвитку космічних можливостей, науково-технологічних та промислових компетенцій, об'єднання розвідувальних ресурсів, формування автономного потенціалу стратегічного планування й управління військовими операціями та цивільними місіями. Таким чином, стратегічна автономія на рівні ЄС вже посідала чільне місце у французькому порядку денному, а сама наднаціональна організація поступово рухалась у цьому напрямку.

Цікавою в цьому контексті виступає щорічна доповідь Європейського парламенту 2010 року, яка закликала до розбудови військово-промислового комплексу ЄС шляхом запровадження режиму "європейської переваги" в оборонних закупівлях для забезпечення операційного суверенітету. Показовою стала і зміна підходу до НАТО: Альянс відтепер розглядався як рівноправний партнер, а не як головна безпекова організація [ ].

Отже, перша хвиля дискусії щодо автономності зосереджувалася переважно на питанні європейського військового потенціалу на випадок можливого відходу США від Європи та обмірковуванні щодо власної цілісності. Друга хвиля набрала обертів у 2010-х роках на тлі воєн у Лівії та Сирії, а також в Україні, які з усією очевидністю показали, з якими загрозливими викликами Європа стикається у власному сусідстві. У відповідь Глобальна стратегія ЄС

2016 року задекларувала необхідність належного рівня амбіцій та стратегічної автономії як підґрунтя здатності Європи підтримувати мир і безпеку як у своїх кордонах, так і за їх межами. Саме цей документ і дискусія навколо його реалізації остаточно закріпили термін в офіційному політичному дискурсі ЄС.

Ймовірно, ця ідея поступово розчинилась би серед інших декларацій про оборонні амбіції Союзу, якби не обрання Дональда Трампа президентом США, що дало поштовх третій хвилі дебатів навколо стратегічної автономії. Президентство Трампа не лише реанімувало давні сумніви щодо надійності американських безпекових зобов'язань перед Європою, а й ознаменувалось використанням економічної могутності США для тиску на ЄС. Геоекономічне силове суперництво чи то у вигляді китайської ініціативи "Пояс і шлях", чи американських торговельних санкцій, ставало звичним явищем. Упродовж цієї третьої хвилі обговорень геостратегічне застосування економічних важелів перетворилось на центральний предмет дискусій і почало реально загрожувати свободі дій ЄС.

Четверта хвиля виникла внаслідок спалаху пандемії Covid-19 у 2020 році. Спроможність ЄС діяти самостійно дедалі щільніше переплелась із питаннями суспільного добробуту, охорони здоров'я та посткризового економічного відновлення. Пандемія також підштовхнула геополітичне суперництво між США та Китаєм і загострила проблему захисту економічних інтересів Союзу. На перший план вийшло й відстоювання європейських цінностей у сферах кліматичної політики, прав людини та захисту персональних даних.

Переосмислюючи концепцію стратегічної автономії під власні потреби, Європейська комісія взяла курс на просування реформ під гаслом "відкритої стратегічної автономії", прагнучи адаптувати торговельну політику ЄС до середовища, в якому примусові заходи ставали нормою. Прикметник "відкрита" при цьому натякає на взаємопов'язаний і проактивний підхід, який Комісія прагне продемонструвати.

Відкрита стратегічна автономія справді посіла центральне місце у зовнішній діяльності Євросоюзу і є одним із ключових пріоритетів

"геополітичної Комісії" під керівництвом Урсули фон дер Ляєн. Ця концепція застосовується до широкого кола вже не суто військових, а переважно ринково орієнтованих напрямів політики ЄС, включаючи Спільну торговельну політику.

Поступово вона також утвердилась як спільна інституційна мова для Європейського парламенту, Європейського економічного і соціального комітету та держав-членів. Ключова ідея відкритої стратегічної автономії полягає в тому, щоб знайти баланс між реалізацією політичних повноважень ЄС та дотриманням принципів відкритої ринкової економіки.

Як і у своєму первісному військовому значенні, ця концепція поєднує два вектори – внутрішній та зовнішній: з одного боку, формування умов для перетворення ЄС на стійкого глобального актора, з іншого – забезпечення його здатності відстоювати власні позиції на міжнародній арені. Утім у цьому ширшому, невійськовому трактуванні стратегічна автономія набула подвійного значення: вона стала водночас центральною політичною метою, відносно якої оцінюється зовнішня діяльність Союзу, і потужним інструментом реформування її інституційних рамок.

Таким чином, концепція стратегічної автономії у зовнішньополітичному дискурсі ЄС охоплює два взаємопов'язані виміри. Першим є прагнення Союзу діяти стратегічно на міжнародній арені та активно впливати на перебіг міжнародних відносин, тобто брати участь у їх формуванні. Другий – необхідність забезпечити собі спроможність відстоювати власний зовнішньополітичний вибір, не покладаючись цілковито на міжнародних партнерів, а отже, мати реальні засоби для дій як самостійний глобальний гравець.

1.2. Правові та інституційні основи Спільної політики безпеки та оборони

Стає очевидним, що Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) є фундаментом ролі Європейського Союзу як глобального гаранта безпеки. Вона надає ЄС можливість вживати колективних заходів у врегулюванні криз,

підтриманні миру та проведенні міжнародних безпекових операцій. Сформована в рамках ширшої зовнішньополітичної архітектури Союзу, СПБО пройшла значний еволюційний шлях з моменту свого заснування, відображаючи дедалі виразніше прагнення ЄС діяти рішуче в умовах складного міжнародного середовища.

Як вже зазначалося, Спільна зовнішня та безпекова політика, що охоплює весь спектр питань, пов'язаних із безпекою ЄС, була офіційно закріплена Маастрихтським договором у 1993 році. Закінчення холодної війни та балканські конфлікти 1990-х років наочно показали, що Європі вкрай необхідні власні можливості для запобігання конфліктам і самостійного управління кризами. Відтоді як у 2003 році ЄС провів свою першу військову операцію, Союз розпочав і здійснив понад 40 місій та операцій на трьох континентах.

І хоч сама концепція спільної оборони існувала з кінця 1990-х, саме з набуттям чинності Лісабонського договору у 2009 році СПБО офіційно набула сучасної юридичної сили та структури. З того часу вона перетворилася на розгалужену політичну систему, що охоплює цивільні та військові місії й операції, механізми швидкого реагування та поглиблену взаємодію між державами-членами.

СПБО також включає поступове формування спільної оборонної політики, яка може призвести до спільної оборони, якщо Європейська Рада одноголосно ухвалить таке рішення. Агресивна війна Росії проти України, що стала найгострішою безпековою кризою в Європі за останні десятиліття, переконливо засвідчила потребу в єдиній і рішучій відповіді з боку ЄС, ще більше зміцнивши потребу Союзу у колективних діях в інтересах миру, безпеки та оборони як на європейському континенті, так і у світі загалом.

Чинні консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу визначають перелік завдань у рамках Спільної політики безпеки та оборони, а також закріплюють принцип політичної та військової солідарності між державами-членами, зокрема через положення

про взаємодопомогу (стаття 42(7) ДЄС) та положення про солідарність (стаття 222 ДФЄС).

Відповідно до статті 42(7) консолідованої версії Договору про Європейський Союз, у разі збройної агресії проти будь-якої держави-члена на її території решта членів зобов'язані надати їй допомогу та підтримку всіма наявними засобами згідно зі статтею 51 Статуту ООН, не порушуючи при цьому особливого характеру безпекової та оборонної політики окремих держав-членів.

Детальна регламентація функціонування СПБО міститься у Розділі V, Главі 2, Розділі 2 Лісабонського договору, присвяченому спільній політиці безпеки та оборони. Цей розділ складається з п'яти статей – з 42-ї по 46-ту.

Додаткове нормативне наповнення СПБО забезпечують поправки до Лісабонського договору, передусім Протоколи № 1 (про роль національних парламентів у ЄС), № 10 (про постійне структуроване співробітництво) та № 11 (про статтю 42 ДЄС), а також Декларації № 13 та № 14, присвячені спільній зовнішній та безпековій політиці.

Рішення у сфері СПБО ухвалюються Європейською Радою та Радою Європейського Союзу на основі принципу одностайності (стаття 42 ДЄС). Винятки з цього правила передбачені для Європейського оборонного агентства (стаття 45 ДЄС) та постійного структурованого співробітництва (стаття 46 ДЄС), рішення щодо яких приймаються кваліфікованою більшістю. Ініціатива щодо відповідних рішень, як правило, належить Високому представнику Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки, який одночасно обіймає посаду віце-президента Європейської Комісії.

Ключову роль у функціонуванні Спільної політики безпеки та оборони відіграє розгалужена інституційна система, кожен елемент якої виконує чітко визначені функції. Європейська Рада формує стратегічний курс, визначаючи інтереси Союзу, окреслюючи цілі та загальні напрями Спільної зовнішньої та безпекової політики, зокрема з оборонних питань (стаття 26(1) ДЄС), а також ухвалює рішення про запровадження спільної оборони (стаття 42(2) ДЄС). Рада Європейського Союзу, своєю чергою, вирішує більш конкретні питання:

санкціонує проведення цивільних і військових місій, доручає їх виконання окремим групам держав-членів, визначає статус і правила діяльності Європейського оборонного агентства, а також засновує постійне структуроване співробітництво та ухвалює рішення в його рамках.

Особливе місце в інституційній структурі СПБО посідає Політичний та безпековий комітет (PSC), який здійснює моніторинг міжнародної ситуації у сферах, що стосуються Спільної зовнішньої та безпекової політики, формулює рекомендації для Ради Європейського Союзу, а також забезпечує політичний контроль і стратегічне керівництво цивільними та військовими місіями й операціями під керівництвом Ради ЄС та Високого представника. Консультативну підтримку Комітету надають три спеціалізовані органи. Військовий комітет ЄС (EUMC) координує всю військову діяльність у рамках Союзу, включаючи планування та проведення місій і розвиток військового потенціалу. Комітет з цивільних аспектів кризового менеджменту (CivCom) зосереджується на цивільному вимірі врегулювання криз, надаючи відповідні рекомендації та консультації. Політично-військова група (PMG) забезпечує підготовчу роботу з питань СПБО, охоплюючи політичні аспекти військової та цивільно-військової діяльності ЄС.

Європейська Комісія, хоча й не є головним суб'єктом прийняття рішень у сфері Спільній політиці безпеки та оборони, може в окремих випадках реалізовувати право законодавчої ініціативи спільно з Високим представником, а також зосереджує свою діяльність на зміцненні оборонної промисловості відповідно до статті 173 ДФЄС.

Загалом, Високий представник головує в Раді із закордонних справ, вносить пропозиції та забезпечує реалізацію зовнішньої політики, координує цивільні та військові місії СПБО, а також володіє правом законодавчої ініціативи, самостійно або спільно з Комісією. У виконанні свого мандату Високому представнику сприяє Європейська служба зовнішніх дій, до складу якої входять посадовці Генерального секретаріату Ради та Комісії, а також представники національних дипломатичних служб.

У структурі Європейської служби зовнішніх дій (EEAS) функціонують підрозділи, безпосередньо відповідальні за СПБО: Управління з питань кризового менеджменту та планування, Сили цивільного планування та проведення операцій (CPCC), Військовий штаб ЄС і Структура військового планування та проведення операцій (MPCC).

Важливу роль у системі парламентського контролю відіграє Європейський парламент: він отримує від Високого представника консультації щодо ключових аспектів СПБО, може звертатися з запитами та рекомендаціями до Ради і здійснює бюджетний нагляд у цій сфері (статті 36 та 41 ДЄС). Безпосередньо питаннями СПБО в Європарламенті опікується Підкомітет з питань безпеки та оборони. Окремим інструментальним елементом архітектури є Європейське оборонне агентство (EDA), головними функціями якого є підтримка розвитку оборонного потенціалу та військового співробітництва між державами-членами, сприяння реалізації оборонних ініціатив ЄС, зокрема Постійного структурованого співробітництва (PESCO) та Європейського оборонного фонду (EDF), стимулювання оборонних досліджень і технологій, а також зміцнення європейської оборонної промисловості.

Створення PESCO стало важливою віхою в розвитку Спільної політики безпеки та оборони і супроводжувалось запуском низки оборонних ініціатив. PESCO функціонує у тісному взаємозв'язку зі Скоординованим щорічним оглядом оборони (CARD) та Європейським оборонним фондом. CARD, який координує Європейське оборонне агентство, здійснює систематичний моніторинг національних оборонних витрат і діяльності держав-членів, допомагаючи виявляти перспективні напрями для співробітництва. Європейський оборонний фонд, що розпочав повноцінну роботу у 2021 році, покликаний координувати, розширювати та посилювати інвестиції на національному рівні в дослідження, розробку прототипів і закупівлю оборонної продукції та технологій.

Аналітичний та експертний супровід діяльності ЄС у сфері СПБО забезпечують Інститут безпекових досліджень ЄС (EUISS), Супутниковий центр

ЄС (SATCEN) та Європейський коледж безпеки та оборони, який здійснює фахову підготовку і навчання в галузі спільної безпекової та оборонної політики на загальноєвропейському рівні.

Зупинимося детальніше на Стратегічному компасі. Держави-членами ЄС спільно з Європейською службою зовнішніх дій долучилися до просування цього документу, що ґрунтується на спільній оцінці загроз, конкретизує стратегічні цілі ЄС у безпековій та оборонній сферах. Близько 80 визначених у ньому заходів спрямовані на підвищення оперативності, ефективності та плановості зовнішніх дій Союзу, а також на зміцнення його стійкості та обороноздатності. Рада ЄС схвалила цей стратегічний документ невдовзі після початку повномасштабної війни Росії проти України на початку 2022 року. Вперше в історії ЄС подібний стратегічний орієнтир у сфері безпекової політики було ухвалено на такому рівні.

Стратегічний компас зміцнює дієздатність Євросоюзу та є важливим кроком на шляху до утвердження європейського суверенітету. Передбачається, що розвиток кризового менеджменту ЄС, нарощування потенціалу та підвищення стійкості здійснюватимуться у такий спосіб, щоб органічно доповнювати НАТО, а не дублювати його функції. Окрім того, Стратегічний компас закладає стандарти підтримки сектору безпеки третіх країн через механізм Європейського фонду миру.

Очевидно, що сучасна архітектура європейської безпеки перебуває на етапі глибокої модернізації, зумовленої необхідністю подолання наслідків тривалого недостатнього фінансування оборонного сектору, фрагментації ринку озброєнь та критичної залежності від зовнішніх постачальників. Концептуальним підґрунтям для розв'язання цих проблем стала Версальська декларація 2022 року, яка у синергії зі Компасом ініціювала комплексний перегляд європейських оборонно-промислових процесів.

Ключовими інструментами реалізації оновленого курсу є Європейська оборонно-промислова стратегія (EDIS) та Європейська програма оборонної промисловості (EDIP). Їхня головна мета полягає у стимулюванні

довгострокових спільних інвестицій держав-членів у розбудову єдиного оборонного сектору. Зокрема, проєкт регламенту EDIP передбачає створення спеціального Фонду для прискореної трансформації ланцюгів постачання та підтримки малого й середнього бізнесу, запровадження режиму "безпеки постачання" на випадок кризових ситуацій, розробку структури Європейської програми озброєнь (із наданням податкових преференцій, зокрема звільнення від ПДВ), а також формування Європейського механізму продажу військової продукції.

Одночасно ЄС запровадив інструменти оперативного реагування на нагальні виклики: Акт щодо посилення оборонної промисловості через спільні закупівлі (EDIRPA, 2024-2025 рр.) та Акт на підтримку виробництва боєприпасів (ASAP, 2023-2025 рр.), які спрямовані на термінове поповнення європейських арсеналів і забезпечення безперервності військової допомоги Україні.

Паралельно відбувається масштабна мобілізація фінансових ресурсів для усунення критичних прогалин в обороноздатності ЄС. Представлений у березні 2025 року План "Переозброєння Європи/Готовність 2030" визначає мету збільшити сукупні національні оборонні витрати на 800 млрд євро. Цей процес підкріплюється адаптацією європейського Пакту стабільності та зростання, а також імплементацією нового кредитного механізму "Дії безпеки для Європи" з бюджетом у 150 млрд євро.

Відповідно до Спільної Білої книги з питань європейської оборонної готовності до 2030 року, пріоритетними напрямками спільних інвестицій визначено:

- протиповітряну та протиракетну оборону,
- артилерійські системи,
- боєприпаси та ракети,
- безпілотні технології (зокрема засоби протидії),
- військову мобільність,
- системи РЕБ і кіберзахисту,

- забезпечення стратегічної логістики (повітряні перевезення, розвідка)
- захист критичної інфраструктури.

Завершальним елементом цієї інституційної розбудови є курс на досягнення всеосяжної стійкості (resilience). Законодавчий пакет "Омнібус оборонної готовності" (червень 2025 р.) синхронізує оборонну політику з макроекономічними та кліматичними цілями ЄС, такими як Закон про прискорення декарбонізації промисловості. Водночас, Дорожня карта оборонної готовності до 2030 року (жовтень 2025 р.) встановлює чіткий індикатор інтеграції: до 2027 року щонайменше 40% оборонних витрат держав-членів мають здійснюватися спільно. У межах цього стратегічного документа ініційовано чотири флагманські проекти: Європейська ініціатива щодо захисту від безпілотників, спостереження за східним флангом, Європейський космічний щит та Європейський повітряний щит.

Такий комплексний військово-промисловий підхід гармонійно доповнюється Стратегією ЄС щодо готовності до 2025 року, яка формує механізми скоординованої протидії гібридним загрозам, інформаційним кампаніям та кібератакам.

Роль та місце НАТО в європейській системі безпеки: взаємодія та розмежування компетенцій

Якщо традиційно НАТО займалося обороною та стримуванням, то після завершення "холодної війни" та в епоху домінування США Альянс змістив акцент на кризове управління. У цій сфері він подекуди конкурував із у той час створеною СПБО ЄС, яка зосереджувалася майже виключно на цих завданнях, не торкаючись питань оборони, переважно через відсутність консенсусу між державами-членами ЄС та брак військового потенціалу.

З моменту виникнення ЄСПБ (ESDP, нині та сама CSDP) 27 років тому, ЄС та НАТО співіснують пліч-о-пліч у сфері безпеки, а певною мірою і в сфері

оборони. Контакти між двома організаціями стали інституціоналізованими, із зустрічами на всіх рівнях, і тепер відбуваються на постійній основі, що, серед іншого, призвело до підписання трьох Спільних декларацій, спрямованих на покращення співпраці в різних галузях. Хоча останній звіт про хід виконання вказує на те, що співробітництво стає дедалі міцнішим, неможливість обміну класифікованою інформацією між організаціями або політичні розбіжності між деякими союзниками є факторами, через які відчутні результати на виконавчому рівні залишаються дуже обмеженими.

Повертаючись до 1990-х років, народження ЄСПБ викликало певне занепокоєння у США щодо її можливого впливу на згуртованість Альянсу, який на той час переживав період невизначеності через відсутність чіткої загрози. Ця стурбованість посилювалася й іншими елементами, такими як напруженість різного характеру між країнами ЄС та членами НАТО, що не входять до Союзу (Греція та Туреччина; США та Франція; Туреччина та низка інших країн; самі еліти ЄС із заявами про стратегічну автономію, тощо).

Слід визнати, що Сполучені Штати мали підстави скептично оцінювати наміри своїх європейських союзників. Після невдач у Косові американська сторона, зокрема, ставила питання Франції та Великій Британії: навіщо переводити Європейську політику безпеки і оборони з теоретичного рівня у практичний, якщо для цього бракує як необхідних військових спроможностей, так і політичної узгодженості.

Адміністрація США була готова погодитися на створення європейської системи безпеки й оборони лише за умови збереження провідної ролі НАТО як ключового гаранта безпеки. Такий підхід знайшов відображення у так званій формулі "трьох D": відсутність дискримінації щодо членів НАТО, які не входять до ЄС; недопущення відокремлення сил НАТО (вони можуть бути лише тимчасово відокремлюваними, але не незалежними); а також уникнення дублювання вже існуючих ресурсів і спроможностей. Ця формула фактично закріплювала за НАТО право першочергового реагування та водночас забезпечувала збереження американського впливу у сфері європейської безпеки.

У відповідь на позицію США, озвучену, зокрема, держсекретарем Мадлен Олбрайт, Генеральний секретар НАТО лорд Робертсон запропонував альтернативну концепцію "трех І": неподільність безпеки Європи і Північної Америки, інклюзивність для всіх країн євроатлантичного простору та вдосконалення оборонних спроможностей держав-членів НАТО.

Загалом підхід США до Європейської політики безпеки і оборони, окрім формули "трех D", ґрунтувався на кількох ключових принципах: збереження провідної ролі НАТО в європейській безпеці; можливість використання європейських сил лише у взаємозв'язку з НАТО, а не окремо від нього; право Альянсу на першочергове рішення щодо втручання у конфлікти; а також незмінна залученість США до забезпечення безпеки Європи.

До подій 11 вересня 2001 року та війни в Іраку, за президентства Джорджа Буша-молодшого, Європейська політика безпеки і оборони загалом сприймалася у США як проєкт, що не заслуговує на серйозне ставлення. Сам Буш характеризував ідею створення європейських сил як таку, що може обернутися для Європи певним "приниженням".

Водночас інші аналітики, зокрема Філіп Гордон, висловлювали більш зважену позицію: за умови належної реалізації формування потужних оборонних спроможностей ЄС могло б стати позитивним чинником: зменшити навантаження на США, зробити Європу більш ефективним партнером і дозволити їй самостійно реагувати на безпекові виклики там, де США не готові або не бажають втручатися. У протилежному випадку існує ризик, що цей проєкт залишиться формальним інституційним утворенням без реального впливу або навіть призведе до повторення ситуації початку 1990-х років на Балканах, коли розбіжності між європейськими та американськими підходами зумовили неефективність і взаємні звинувачення.

Період після терористичних атак 11 вересня 2001 року зумовив зміну підходу США до європейської безпеки, що викликає питання про причини такої трансформації. Насамперед події 9/11 радикально змінили глобальний безпековий порядок денний: з'явився новий ключовий фактор – Близький Схід,

і в контексті національної безпеки США Європа втратила ту стратегічну вагу, яку мала в часи холодної війни.

Друга війна в Іраку (2003 р.) продемонструвала американській стороні, що, на відміну від ситуації під час косовської кризи, європейські держави можуть виступати як надійні союзники, здатні надавати військову підтримку і водночас відстоювати трансатлантичну єдність, а не вузькоєвропейський підхід. Крім того, Європейська політика безпеки і оборони (ESDP) сприймалася у США як інструмент для врегулювання конфліктів низької інтенсивності, таких як миротворчі операції чи надання гуманітарної допомоги, що не суперечило стратегічним пріоритетам США, орієнтованим на "жорстку" безпеку.

17 березня 2003 року було підписано угоду "Берлін плюс" між ЄС і НАТО, яка дозволила Європейському Союзу використовувати військові ресурси та спроможності Альянсу. Водночас угода передбачала залучення до процесу ухвалення рішень тих членів НАТО, які не входять до ЄС. Також було визначено, що у разі проведення ЄС самостійних операцій без участі НАТО, він може користуватися планувальними можливостями Альянсу.

Попри це, США й надалі висловлювали занепокоєння щодо потенційної конкуренції між НАТО та Спільною політикою безпеки і оборони, особливо з огляду на прагнення Франції посилити автономність європейської оборонної ідентичності. У підсумку відносини між ЄС і НАТО залишаються доволі неоднозначними: вони коливаються між співпрацею та суперечностями, взаємодоповненням і конкуренцією. І хоча формально існує низка механізмів співробітництва –зокрема угоди "Берлін плюс", Лісабонський договір і стратегічне партнерство НАТО–ЄС 2010 року –на практиці важко говорити про повноцінну та ефективну взаємодію, що свідчить про наявність невирішених проблем у цій сфері.

Ця ситуація змінилася протягом останнього десятиліття. Нова геополітична реальність, спричинена поверненням до конкуренції великих держав, яскравим прикладом чого є російська агресія проти України, почала розвіювати цю "невизначеність". Криза 2014 року суттєво посилила потребу в

переосмисленні безпеки у XXI столітті та розширенні її трактування – підхід, який НАТО вже було змушене враховувати під час операцій в Іраку та Афганістані. Зокрема, актуалізувалася необхідність поєднання військових інструментів Альянсу з переважно цивільними механізмами Європейського Союзу для досягнення більшої синергії. Російські гібридні дії та кампанії дезінформації, а також взаємозв'язок між конфліктами на Близькому Сході й міграційними потоками до Європи чітко продемонстрували обмеженість наявних інструментів як НАТО, так і ЄС. У результаті стало очевидно, що жодна з цих організацій не спроможна ефективно реагувати на зростаючу складність безпекових викликів самотійно.

Ці події привнесли елемент реалізму, що сприяло більш прагматичному підходу до європейської оборони. Іншими словами, у відповідь на нові загрози Альянс повертається до своїх основних принципів оборонного реалізму, водночас зберігаючи ліберальні цінності, які він підкреслював у 1990-х роках.

Новий етап осмислення ролі ЄС у світі відображено в Глобальній стратегії ЄС 2016 року, представленій Федерікою Могеріні. Порівняно з документом 2003 року ("Безпечна Європа в кращому світі", відомий як Європейська стратегія безпеки), вона пропонує більш цілісне бачення інтересів і ролі Союзу, підкреслюючи прагнення перетворити ЄС на більш згуртованого та впливового глобального актора. У ній наголошується на необхідності посилення відповідальності Європи за власну безпеку та розвитку автономних спроможностей. Водночас визнається, що НАТО залишається ключовою основою колективної оборони для держав-членів, але ЄС має бути здатним як ефективно діяти спільно з Альянсом, так і самотійно реагувати на загрози, забезпечуючи стратегічну автономію та захист як всередині, так і за межами своїх кордонів.

На цьому тлі 8 липня 2016 року Президент Європейської Ради та Президент Єврокомісії разом з Генеральним секретарем НАТО підписали у Варшаві Спільну декларацію з метою надання нового імпульсу і нового змісту

стратегічному партнерству НАТО–ЄС, що призвело до значного розширення співробітництва в усіх відповідних сферах:

- протидія гібридним загрозам;
- оперативна взаємодія у морській сфері;
- кібербезпека та кібероборона;
- розвиток оборонних спроможностей;
- оборонна промисловість і наукові дослідження;
- проведення спільних навчань;
- підвищення стійкості партнерів.

У 2018 році було підписано другу Спільну декларацію, яка передбачала прискорення співпраці у чотирьох ключових напрямках: військова мобільність, протидія тероризму, підвищення стійкості до хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних (СВРН) загроз, а також реалізація порядку денного "Жінки, мир і безпека" (WPS). Важливим стало те, що держави-члени обох організацій підтримали розвиток співпраці на інституційному рівні, наголосивши на необхідності посилення політичного діалогу між НАТО та ЄС. Крім того, було визначено щонайменше 74 конкретні напрями (підпункти) взаємодії, які деталізують співробітництво.

Необхідність спільних дій ЄС і НАТО у захисті демократичних суспільств від дедалі складніших, технологічно розвинених і багато доменних загроз знову яскраво проявилася у 2022 році під час реваншистських дій Росії. Однак підтримання міцності НАТО вимагатиме більших зусиль від європейських союзників у Європі. Це відбувається в умовах відсутності лідерства та консенсусу на рівні ЄС щодо оборонних питань. По обидва боки Атлантики сформувався певний консенсус щодо того, що європейці повинні взяти на себе більшу відповідальність за власну безпеку. При цьому існує чітке розуміння, що справа не лише у збільшенні оборонних витрат. Навіть якщо всі європейські члени НАТО досягнуть показника 2% ВВП на оборону, це суттєво не зменшить залежність Європи від Вашингтона. Питання полягає не просто у витратах, а у колективних діях. Європейські країни розглядають оборонну політику як

національну прерогативу, і оскільки вони сприймають небагато прямих загроз своїй безпеці, інвестують у оборону недостатньо.

Поточна реальність така, що Європа загалом відчуває серйозну загрозу з боку Росії, до якої додається нестабільна периферія від Сахелю до Південного Кавказу. Враховуючи глибоку залученість США до європейської оборони, жодне швидке рішення не може гарантувати безпеку Європи. Однак, зважаючи на пріоритети США, для яких Росія не є екзистенційною загрозою, європейські країни мають посилити, а головне – інтегрувати свої зусилля. Очікується, що цей процес буде складним і повільним, і потребуватиме координації не лише на рівні ЄС, але й між ЄС і НАТО.

За три чверті століття діяльності НАТО Сполучені Штати виконували роль головного захисника європейської безпеки, розмістивши на континенті понад 100 тисяч військовослужбовців (сьогодні їх чисельність сягає приблизно 84 тисяч осіб). Після приходу до влади адміністрації президента Дональда Трампа виникли публічні дискусії щодо потенційного скорочення американського військового контингенту в Європі, що стало джерелом тривоги для європейських партнерів по Альянсу. Зокрема, обговорювалася ідея відмови від виключно американського керівництва командними структурами НАТО в Європі в рамках їх реорганізації та оптимізації бюджету Міністерства війни США. Вашингтон дедалі більше концентрується на китайському викликові, очікуючи, що європейські члени Альянсу візьмуть на себе провідну роль у протидії російській загрозі. Найбільше стурбовані цією перспективою країни східного кордону НАТО, які безпосередньо стикаються з агресивною політикою Росії (наразі в країнах Балтії дислоковано близько 2 тисяч американських військових). Тому ключовим питанням цих обговорень є готовність США дотримуватися положень статті 5 Вашингтонського договору. У червні 2025 року, перед самітом у Гаазі, президент Трамп зробив заяву про існування "різних тлумачень" цієї статті, що поглибило сумніви союзників щодо американських гарантій безпеки та прихильності принципу колективної оборони в межах Альянсу.

Проте США, незважаючи на стурбованість партнерів, поки що підтримують військову присутність на європейському континенті та продовжують політику розширеного ядерного стримування, наголошуючи, що американська ядерна парасолька є наріжним каменем оборонної стратегії НАТО. Призначення влітку 2025 року генерала ВПС США Алексуса Гринкевича верховним головнокомандувачем Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі свідчить про збереження провідної ролі Америки в Альянсі.

Очевидно, що політика нової адміністрації США спричинила трансформацію НАТО, змусивши союзників переосмислити власні ролі та обов'язки в системі колективної безпеки. Питання фінансового тягаря, яке роками було предметом суперечок всередині Альянсу, стало критично важливим із поверненням Дональда Трампа. Утім, для НАТО зростання витрат на оборону є лише одним із завдань. Сучасна міжнародна ситуація вимагає переосмислення оборонних можливостей Альянсу та стимулює європейських партнерів до подальших реформ у цій сфері.

На початку 2025 року було оголошено про фундаментальні зміни в системі оборонного планування, які вперше за багато років дадуть виробникам військової техніки чітке уявлення про потреби НАТО. Центральним аспектом оновленої стратегії стала переорієнтація з випуску невеликих серій озброєння на його масове виробництво, що демонструє усвідомлення союзниками нових реалій. У березні 2025 року М. Рютте заявив про недостатність поточних виробничих потужностей НАТО, визнавши відставання від показників Росії та Китаю. Хоча європейські країни активно купують американську зброю, цього виявляється замало для досягнення необхідного рівня обороноздатності.

Усі ці процеси відбуваються на тлі концептуальної трансформації європейського розуміння безпеки. Ідея зменшення критичної залежності від американських ресурсів набуває особливої актуальності в контексті політики адміністрації Трампа з її вимогами щодо посилення оборонної "автономності" союзників. Успіх цього процесу залежатиме від спроможності країн-членів

Альянсу знайти оптимальний баланс у перерозподілі відповідальності як у політичному, так і в технічному вимірах.

Висновки до розділу 1

Проведений у першому розділі аналіз теоретико-правових засад європейської системи безпеки засвідчує, що ця система є не продуктом раціонального проектування, а результатом тривалого і суперечливого нагромадження відповідей на зовнішні виклики, і саме ця особливість визначає як її нинішній вигляд, так і логіку подальшої трансформації. Концепція стратегічної автономії пройшла шлях від вузького французького військового терміну, зафіксованого у Білій книзі з оборони 1994 року, до всеосяжної категорії зовнішньополітичного дискурсу ЄС, і цей шлях був нелінійним: кожна нова хвиля безпекових потрясінь, від балканських воєн і Косова до анексії Криму, президентства Трампа і пандемії COVID-19, а разом з тим і повномасштабним вторгненням Росії, розширювала зміст поняття і підштовхувала Союз до пошуку нових інструментів.

Показово, що саме зовнішній тиск, а не внутрішній інтеграційний порив, раз по раз виявлявся рушієм інституційних змін: декларація Сен-Мало стала відповіддю на беспорядність ЄС у Косові, Стратегічний компас і EDIRPA реакцією на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, а нинішня дискусія про оборонну самодостатність Європи – наслідком публічних сумнівів адміністрації Трампа щодо зобов'язань у рамках статті 5 Вашингтонського договору.

Інституційна архітектура Спільної політики безпеки та оборони, сформована Маастрихтським і закріплена Лісабонським договором, є відображенням цієї ж суперечливої динаміки: вона поєднує наднаціональні структури, такі як Високого представника, Європейську службу зовнішніх дій, Європейське оборонне агентство, з міжурядовим принципом одностайності при ухваленні ключових рішень у Раді ЄС, що хронічно обмежує оперативність і стратегічну рішучість Союзу.

Відносини з НАТО, що пройшли шлях від напруги навколо формули «трьох D» і занепокоєння США щодо автономізації Європи до поступового функціонального партнерства, закріпленого Спільними деклараціями 2016 і 2018 років та угодою «Берлін плюс», так і не позбулися структурної амбівалентності: взаємодоповнення і прихована конкуренція між двома організаціями залишаються двома сторонами однієї медалі.

Після 2022 року ця амбівалентність не зникла, але набула нового виміру. Замість питання «НАТО чи ЄС» на перший план вийшло питання про те, як саме Європа забезпечить власну обороноздатність в умовах, коли американські гарантії більше не можуть вважатися безумовними. Відповідь на це питання, що поступово вимальовується у вигляді Плану «Переозброєння Європи», Білої книги з оборони та нових оборонно-промислових інструментів, є не завершеною стратегією, а радше рухомою архітектурою, що формується в реальному часі, і саме аналіз цієї архітектури, її структурних елементів, механізмів та адаптаційного потенціалу є предметом наступного розділу дослідження.

РОЗДІЛ 2.

АРХІТЕКТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ: СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ

2.1. Механізми та інструменти реалізації Спільної політики безпеки та оборони ЄС

Ефективність Спільної політики безпеки та оборони ЄС безпосередньо залежить від дієвості механізмів, які трансформують політичні цілі держав-членів у конкретні оперативні та промислові спроможності. З огляду на необхідність подолання фрагментації європейського оборонного сектору, ЄС запровадив багаторівневу систему інструментів, що доповнює міжурядові ініціативи наднаціональною координацією. Нижче буде детальніше розглянуто ключові правові та фінансово-інституційні механізми реалізації СПБО. Поряд із правовими рамками вже зазначеного в попередньому розділі Постійного структурованого співробітництва (PESCO) та посиленого співробітництва, окрему увагу буде приділено інструментам стимулювання оборонної промисловості, зокрема Європейському оборонному фонду (EDF) та діяльності Європейського оборонного агентства (EDA), які спільно формують архітектуру сучасної європейської безпеки.

PESCO є амбітним, юридично обов'язковим механізмом інвестицій у сферу безпеки та оборони території ЄС, який має забезпечувати ключові політичні рамки для держав-членів, що бажають спільно розподіляти завдання, підвищувати оперативну сумісність своїх збройних сил та розвивати оборонні технології, активи і спроможності. Ці цілі реалізуються через скоординовані та конкретні проекти. Очікуваними наслідками функціонування PESCO є: посилення спроможності ЄС як суб'єкта міжнародної безпеки і, що є фундаментальним, оптимізація витрат на оборону. Різниця між PESCO та іншими формами співпраці полягає в характері зобов'язань, добровільно взятих на себе урядами держав-учасниць. PESCO є частиною загального пакета заходів

щодо зміцнення СПБО і забезпечує політичні рамки для тих держав-членів, які бажають взяти на себе зобов'язання щодо поглиблення структур оборонного співробітництва.

З моменту заснування ініціатива PESCO разом з іншими конкретними ініціативами у сфері безпеки, такими як EDF, є важливим і динамічним аспектом сучасних інтеграційних процесів. Вона ґрунтується на політичних зобов'язаннях щодо збільшення інвестицій в оборону, що в результаті має підтримувати готовність до розгортання більшої кількості сил і, таким чином, сприяти досягненню цілей ЄС у сфері безпеки. Передбачалося, що шляхом усунення виявлених недоліків PESCO сприятиме зміцненню європейської оборонної промисловості та її технологічних можливостей, пропонуючи рішення, обладнання та системи європейського виробництва збройним силам держав-членів. Опосередковано це має посилювати їхні оперативні спроможності.

Зв'язок PESCO з EDF та EDA є чітким сигналом того, що ці ініціативи є практичним і орієнтованим на результат починанням, про що свідчать пілотні програми EDF 2017–2021 років, частково пов'язані з PESCO, а саме: Підготовчі дії з оборонних досліджень (PADR) та Європейська програма промислового розвитку оборони (EDIDP). Обидві програми довели, що потенціал розвитку в такій структурно, інституційно та агентно підготовленій конфігурації є бажаним і практично досяжним.

З точки зору придатності для охоплення військового авангарду (маються на увазі військові підрозділи, на які покладатимуться заходи із забезпечення безпеки), PESCO вирізняється суттєвою перевагою, а саме гнучкістю, що допускає різні рівні участі держав із неоднаковими можливостями та пріоритетами. Стаття 5 Рішення 2017/2315 дозволяє зацікавленим учасникам ініціювати, схвалювати та інтегрувати нові проекти, кожен з яких координується однією або кількома країнами. Разом із тим будь-яка нова ініціатива потребує одностайного схвалення Ради – процедурна вимога, що певною мірою обмежує самостійність коаліції держав-добровольців. Оцінку пропозицій здійснює Верховний представник відповідно до рішень Ради, а стаття 46(6) ДЄС прямо

встановлює обов'язковість одностайного голосування. Утім, ця вимога стосується лише процедури затвердження: схвалений проєкт зобов'язує виключно держави-учасниці, не покладаючи жодних додаткових обтяжень на інших членів ЄС. При цьому використання інструментів дипломатичного впливу може сприяти подоланню небажання окремих країн і забезпеченню необхідної підтримки.

Таким чином, PESCO можна розглядати як “парасоллю” для різноманітних індивідуальних проєктів, спрямованих на зміцнення військового потенціалу учасників. Важливим є належне визначення потреб та початкового потенціалу. З огляду на це, залучені держави зобов'язані представляти плани національних внесків і зусиль, які вони погодилися докласти.

Що важливо, національні плани імплементації підлягають регулярному оцінюванню. У повсякденному управлінні PESCO має дворівневу структуру. Ухвалення ключових політичних рішень та оцінювання відбувається на рівні ЄС і належить до компетенції Ради, а у форматі PESCO – до повноважень національних міністрів. Рішення ухвалюються одностайно, за винятком тих, що стосуються призупинення членства в PESCO та прийняття нових членів (вони ухвалюються кваліфікованою більшістю). Крім того, управління кожним індивідуальним проєктом доручається державі-члену, яка робить у нього свій внесок.

Попри загалом сприятливі характеристики, цей варіант не позбавлений недоліків. На практиці PESCO стикається з низкою структурних труднощів. Держави-члени нерідко ініціюють надмірну кількість проєктів, значна частина яких згодом зазнає зриву через невиконання зобов'язань. Відповідальність за реалізацію покладається на країну-лідера, що породжує ризики неефективного управління та гальмування прогресу. Подібна модель уже демонструвала свої обмеження в минулому, зокрема, практика Європейської програми дій щодо спроможностей (ЕСАР) у 1990-х роках зрештою зумовила необхідність створення Європейського оборонного агентства як повноцінного керівного органу.

Додатковою проблемою залишається слабкість механізмів забезпечення виконання: незважаючи на добровільну природу участі, відсутність дієвого контролю підриває підзвітність і взаємну довіру. Бюрократична інерція та циклічний характер перевірок уповільнюють реагування на нові потреби, перетворюючи запуск проєктів на процес, що розтягується на роки. Подолання цих недоліків потребує створення централізованого координаційного органу, здатного забезпечити більш системне управління та послідовне виконання ухвалених рішень.

Як вже стало зрозуміло, мета, яка полягає в усуненні наявних критичних прогалин в оборонних спроможностях Європи, вимагає тісної співпраці з промисловістю, яка має бути достатньо інноваційною, щоб розробляти передові спроможності, необхідні збройним силам держав-членів як зараз, так і в майбутньому. Саме тому необхідне узгоджене впровадження трьох ініціатив (PESCO, CARD, EDF) засноване на чітких пріоритетах і підтримці з боку промисловості. У цьому контексті ключову роль відіграє EDA. Виступаючи секретаріатом як для CARD, так і для PESCO, а також центральним оператором діяльності у сфері оборони, що фінансується ЄС, Агентство покликане використовувати власну експертизу та мережі для забезпечення узгодженості, ефективності та постійного фокусу на пріоритетах розвитку спроможностей. EDA готове до виконання цього нового завдання.

У співпраці з EEAS, зокрема EUMS, воно виступає платформою для визначення, оцінки та узгодження спільних проєктів держав-членів, допомагаючи уникати дублювання ініціатив і посилювати взаємосумісність. Також EDA може підтримувати практичну реалізацію проєктів PESCO на запит держав-членів, виконуючи роль фасилітатора при збереженні повного контролю за змістом проєктів за учасниками. Окрім цього, Агентство бере провідну участь у щорічній оцінці внесків країн та дотримання ними зобов'язань у межах PESCO. Водночас EDA є важливим елементом реалізації EDF, який спрямований на координацію та посилення національних інвестицій у сфері оборонних досліджень, розробки технологій і закупівлі оборонного обладнання. Фонд

передбачає фінансування у розмірі близько 7,3 млрд євро на період 2021–2027 років. Із цієї суми приблизно 2,7 млрд євро спрямовано на спільні оборонні дослідження, а 5,3 млрд євро – на реалізацію спільних проєктів розвитку спроможностей, які доповнюють національні інвестиції. Підтримка надається здебільшого у формі грантів, що можуть покривати до 100% допустимих витрат залежно від типу діяльності, а також через систему заохочень, яка враховує участь малих і середніх підприємств, компаній із середньою капіталізацією та залученість до проєктів у межах PESCO.

У 2025 році EDA посилила підтримку держав-членів як у короткостроковій, так і в середньо- та довгостроковій перспективі. Одним із ключових досягнень стало створення онлайн-платформи для взаємодії між урядами, покликаної пришвидшити співпрацю. Протягом п'яти місяців 340 користувачів із 26 держав-членів і семи країн-партнерів опублікували понад 400 проєктів і більше ніж 50 потреб у спроможностях. На запит держав-членів ця платформа стане постійним сервісом у 2026 році [ ].

Також, EDA виконує роль зв'язуючої ланки, координуючи військові підходи в ширших політиках ЄС, а також діє як центральний оператор програм, що фінансуються Європейським Союзом у сфері оборони. Агентству було доручено впровадження важливих ініціатив ЄС, зокрема Підготовчої дії з оборонних досліджень (PADR) та Форуму консультацій щодо сталої енергетики в обороні, що дозволило йому напрацювати значний практичний досвід у цій сфері.

Загалом, висновки Довгострокового перегляду свідчать про високий рівень довіри держав-членів до EDA як до ключового елементу нової архітектури оборони ЄС, що також відповідає заклику Глобальної стратегії ЄС максимально використовувати потенціал Агентства. Як відносно невелика й гнучка інституція, EDA вже переорієнтувала свої кадрові та ресурсні можливості відповідно до нових пріоритетів, зокрема створивши окрему команду для CARD та спеціальну робочу групу з питань PESCO.

Отже, описані вище механізми спрямовані насамперед на розвиток оборонних спроможностей держав-членів, підвищення їх взаємосумісності та усунення критичних прогалів. Водночас ефективність цих механізмів проявляється у здатності Європейського Союзу здійснювати реальні операції з управління кризами. У цьому контексті особливе місце займають військові місії під егідою ЄС, зокрема операції EUFOR, які є практичним інструментом реалізації цілей СПБО.

EUFOR (European Union Force або Сили Європейського Союзу) – це військове формування ЄС, яке здійснює миротворчі та стабілізаційні операції в кризових регіонах. Важливо зазначити, що операції, здійснювані цим формуванням, є переважно наземними. Їх не варто плутати з операціями EUNAVFOR (Європейськими військово-морськими силами) мета яких відповідно полягає у забезпеченні морської безпеки та стабільності в різних регіонах світу. Серед операцій EUNAVFOR можна згадати Operation ATALANTA (2008 – донині), EUNAVFOR MED Operation Sophia (2015-2020), EUNAVFOR MED Operation Irini (2020 – донині), а також Operation Aspides (2024 – донині). Кожна з них виконувалася чи виконується з конкретною метою, як-от: боротьба з піратством, незаконним перевезенням мігрантів у Середземному морі, забезпечення дотримання ембарго Організації Об'єднаних Націй на постачання зброї Лівії, захист судноплавства в Червоному морі та Аденській затоці.

З моменту свого заснування EUFOR провів п'ять основних операцій: у Македонії, Демократичній Республіці Конго (двічі), Чаді та Центральноафриканській Республіці, а також у Боснії та Герцеговині.

Перші операції відзначалися тісною взаємодією з НАТО та ООН. Concordia (2003) у Македонії стала першою військовою місією ЄС і здійснювалася на основі механізму "Берлін плюс", що надавав доступ до ресурсів Альянсу. Artemis (2003) у Конго, навпаки, стала першим самостійним розгортанням ЄС без участі НАТО – важливим прецедентом, що все ж засвідчив здатність Союзу діяти автономно. Обидві місії були відносно короткотривалими та обмеженими за масштабом.

Надалі операції ставали дещо ширшими за охопленням і складнішими за завданнями. RD Congo (2006) і Tchad/RCA (2008–2009) передбачали не лише підтримку безпеки, а й захист гуманітарного персоналу, забезпечення доступу для допомоги цивільному населенню та сприяння місіям ООН. Це свідчить про поступове розширення розуміння кризового управління в рамках ЄС: від суто військових функцій до комплексного реагування на гуманітарні виклики.

Найбільш показовою є операція Althea у Боснії та Герцеговині, яка триває з 2004 року й донині. Вона демонструє здатність ЄС до довготривалої присутності в постконфліктному регіоні і поєднує виконавчий мандат (підтримання безпеки) з невиконавчим, зосередженим на навчанні та розбудові Боснійських Збройних Сил. Водночас саме ця операція найбільш наочно ілюструє залежність EUFOR від зовнішніх чинників: її продовження потребує мандату Ради Безпеки ООН, а отже, залишається вразливим до позиції Росії.

Загалом можна виокремити характерну тенденцію: ЄС здебільшого не ініціює операції самостійно, а розгортає їх як відповідь на запит ООН або як заміну місіям НАТО. Це вказує на певну реактивність у підходах до кризового управління.

2.2. Багаторівневність європейської безпеки: роль субрегіональних ініціатив

Сучасна архітектура європейської безпеки є продуктом тривалої інституційної еволюції, яка охоплює кілька десятиліть після завершення холодної війни. Попри домінування глобальних і регіональних організацій, таких як ООН, НАТО, ЄС та ОБСЄ у системі безпекового управління, аналіз їхньої діяльності не може бути вичерпним без урахування субрегіонального виміру. Субрегіональні ініціативи, що об'єднують держави за географічною, функціональною або безпековою суміжністю, утворюють той проміжний рівень, який забезпечує зв'язок між глобальними нормами й локальними безпековими реаліями. Зважаючи на радикальну трансформацію безпекового середовища

після лютого 2022 року, переосмислення ролі субрегіональних форматів набуває особливої аналітичної та практичної актуальності.

Концепція багаторівневого управління (multi-level governance), розроблена Гері Марксом і Лісбетом Гуге у контексті аналізу європейської інтеграції, передбачає, що повноваження у сфері ухвалення рішень розподіляються між різними рівнями управління, а не концентруються лише в руках національних урядів. Це означає, що наднаціональні інституції, зокрема Європейська Комісія, Європейський суд і Європейський парламент, мають власний, автономний вплив на процес формування політики, який не можна звести виключно до їхньої ролі як агентів державних виконавчих органів. Таким чином, попри значущість національних урядів, для повного розуміння механізмів ухвалення рішень у Європейському Союзі необхідно враховувати самостійну роль акторів наднаціонального рівня.

Автори наголошують на тому, що політичні арени є взаємопов'язаними, а не ієрархічно вкладеними одна в одну. Хоча національні майданчики залишаються важливими для формування позицій урядів, модель багаторівневого врядування заперечує уявлення про те, що субнаціональні актори функціонують виключно в їх межах. Натомість вони діють як на національному, так і на наднаціональному рівнях, формуючи при цьому транснаціональні об'єднання. Держави більше не виступають єдиними посередниками між внутрішніми та європейськими акторами, а є лише одними з багатьох учасників, які конкурують за вплив на рішення, що ухвалюються на різних рівнях. У результаті внутрішньополітичні взаємозв'язки виходять за межі національної держави та поширюються на європейський рівень, поступово стираючи межу між внутрішньою та зовнішньою політикою.

Класична тривимірна модель безпеки передбачає такі рівні:

- глобальний (ООН, глобальні режими нерозповсюдження)
- регіональний (НАТО, ЄС, ОБСЄ)
- субрегіональний.

Останній є найменш дослідженим, попри те що саме на цьому рівні відбувається операціоналізація загальних принципів безпеки стосовно конкретних географічних контекстів. Звісно, субрегіональні організації не є заміниками або конкурентами регіональних структур, а скоріше виконують роль "будівельних блоків" загальної архітектури безпеки, функціонально доповнюючи НАТО і ЄС. З одного боку, субрегіональні ініціативи виникають як реакція на специфічні загрози, що поділяються невеликою групою держав і не є предметом першочергової уваги ширших організацій. З іншого, вони слугують підготовчим рівнем для держав до більш глибокої інтеграції в регіональні структури. Саме в цьому полягає їхня системна цінність: субрегіональні формати не просто можуть вирішувати конкретні безпекові завдання, але й здатні формувати спільну безпекову ідентичність серед держав-учасниць.

Дані домовленості почали займати своє законне місце в новій архітектурі європейської безпеки. Наразі в Центральній та Південно-Східній Європі функціонує широка мережа субрегіональних форматів співпраці, зокрема, Вишеградська група, Центральноєвропейська угода про вільну торгівлю (СЕФТА), Центральноєвропейська ініціатива, Рада держав Балтійського моря, Організація Чорноморського економічного співробітництва, а також Процес співробітництва в Південно-Східній Європі (SEESCP) та Рада регіонального співробітництва (RCC), яка прийшла на зміну Пакту стабільності для Південно-Східної Європи.

Поряд із багатосторонніми структурами, помітну роль відіграють також тристоронні та двосторонні формати співпраці між державами регіону, які сприяють поглибленню політичного діалогу та координації у сфері безпеки.

Крім того, розвитку набули єврорегіони, зокрема Карпатський, "Верхній Прут" і "Нижній Дунай", що виступають інструментами транскордонного співробітництва. Доповненням до цього є створення різноманітних багатонаціональних військових формувань і ініціатив, які сприяють практичній взаємодії у сфері безпеки.

Однак, слід передусім враховувати об'єктивні обмеження, притаманні цим форматам співпраці:

- вони не забезпечують “жорстких” безпекових гарантій, а отже, не можуть слугувати повноцінною альтернативою участі в системах колективної оборони, таких як НАТО чи ЗЄС;
- вони неспроможні відтворити рівень економічної інтеграції, зокрема єдиного ринку, досягнутого в межах ЄС, і тому не можуть замінити сам процес європейської інтеграції;
- жоден із цих форматів не здатен повністю усунути суперечності, пов'язані з правами меншин, а також національними, етнічними, територіальними чи культурними відмінностями, що часто лежать в основі конфліктів;
- переважна більшість таких ініціатив має неформальний характер і характеризується слабким рівнем інституціоналізації;
- їхня ефективність значною мірою залежить від найменш розвиненого учасника, що обмежує загальний потенціал співпраці.

Різні субрегіональні формати співпраці мають неоднаковий вплив на безпекове середовище. Переважно невійськові об'єднання, такі як Рада держав Балтійського моря, Центральноевропейська ініціатива та Центральноевропейська угода про вільну торгівлю, впливають на безпеку опосередковано: через економічну інтеграцію та політичну координацію.

Натомість військові та безпеково орієнтовані формати зазнали трансформації: частина з них, зокрема BLACKSEAFOR, фактично втратили дієздатність після 2014 року, тоді як інші, як-от Багатонаціональні миротворчі сили Південно-Східної Європи, зберігають обмежену роль. Значна частина ранніх багатонаціональних підрозділів була інтегрована у структури НАТО або трансформована в нові формати співпраці. Водночас економічні ініціативи частково набули безпекового виміру: зокрема, регіональні механізми боротьби зі злочинністю еволюціонували у SELEC, а SEDM продовжує функціонувати як платформа оборонної координації. Загалом найбільш ефективними є ті формати,

які поєднують регіональну взаємодію з підтримкою ЄС і НАТО та здатні адаптуватися до сучасних безпекових викликів.

Субрегіональний простір Європи охоплює щонайменше чотири виразно окреслені кластери безпекової взаємодії, кожен з яких характеризується власною інституційною архітектурою, функціональними пріоритетами та ступенем інтеграції.

Балтійсько-Північний формат є найбільш розвиненим і функціонально насиченим серед усіх субрегіональних ініціатив Європи. Його осердям виступає NORDEFCO (Nordic Defence Cooperation) – оборонна структура, що об'єднує п'ять скандинавських держав і координує спільне планування, навчання та закупівлі озброєнь. Хоча NORDEFCO офіційно не є альянсом колективної оборони, її практичний вплив на оборонну спроможність регіону є суттєвим: спільні навчання забезпечують оперативну сумісність, а механізми консультацій дозволяють узгоджувати позиції у форматах НАТО і ЄС. Рада держав Балтійського моря (CBSS), заснована у 1992 році для стабілізації регіону та відновлення співпраці після холодної війни, доповнює суто оборонний вимір цивільними аспектами: вона координує співпрацю у сфері прикордонного управління, протидії торгівлі людьми та захисту морського середовища; усі ці виміри мають пряме безпекове значення. Дана міжурядова організація наразі складається з 11 членів: 10 держав-членів Данії, Естонії, Фінляндії, Німеччини, Ісландії, Латвії, Литви, Норвегії, Польщі та Швеції, а також Європейського Союзу. Після вступу Фінляндії та Швеції до НАТО у 2023–2024 роках субрегіональний формат набув нової конфігурації: тепер усі п'ять держав NORDEFCO є членами Альянсу, що підвищує оперативне значення їхньої субрегіональної взаємодії.

Nordic-Baltic 8 (NB8) – неформальна група, що об'єднує вісім держав: п'ять північних (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія та Ісландія) і три балтійські (Естонія, Латвія та Литва). Формат співпраці охоплює політичну та безпекову координацію. У безпековому вимірі NB8 відіграє роль платформи узгодження позицій, особливо у взаємодії з НАТО та ЄС.

Центральноєвропейський простір представлений двома взаємодоповнюючими форматами: Вишеградською четвіркою та “Бухарестською дев'яткою”. “Вишеградська група” (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), заснована ще у 1991 році, пройшла складну еволюцію від інструменту євроінтеграції до платформи безпекового співробітництва. Попри внутрішні суперечності, особливо помітні після 2015 року у зв'язку з різними підходами до міграційної кризи та питання верховенства права, Вишеградський формат зберігає свою цінність як механізм узгодження позицій у НАТО і рамки для спільних військових проєктів. “Бухарестська дев'ятка” (В9), що об'єднує дев'ять держав-членів НАТО зі Східної Європи, виникла у 2015 році як реакція на анексію Криму і є виразно оборонним форматом: вона функціонує виключно як механізм консультацій і координації в межах НАТО, посилюючи присутність Альянсу на східному фланзі. Ініціатива включає Болгарію, Чехію, Естонію, Угорщину, Латвію, Литву, Польщу, Румунію і Словаччину.

Чорноморсько-Східноєвропейський кластер є найбільш гетерогенним і внутрішньо суперечливим. Організація Чорноморського економічного співробітництва (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна), заснована у 1992 році, декларує широкий, але переважно економічний мандат регіональної інтеграції і не була інституційно орієнтована на безпекову взаємодію. Водночас її потенціал у сфері безпеки додатково обмежується високим рівнем політичної фрагментації регіону, наявністю міждержавних конфліктів, а також членством держав із конкуруючими стратегічними інтересами, зокрема Росії та Туреччини. У результаті організація зберігає функціональність у технічних та економічних сферах, але залишається маргінальною у формуванні регіонального безпекового порядку. ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) натомість від початку мав виразне безпекове забарвлення і позиціонувався як противага російському впливу в пострадянському просторі, однак його інституційна слабкість не дозволила реалізувати цей потенціал повною мірою. Натомість Люблінський трикутник (Литва, Польща, Україна), запущений у 2020 році, відображає нову

логіку субрегіонального будівництва: це передусім політичний формат солідарності і координації, утім 2022 рік актуалізував необхідність виокремлення питання безпеки.

Попри відмінності між цими кластерами, можна виокремити спільні функціональні знаменники субрегіональної безпекової взаємодії. По-перше, управління гібридними загрозами: усі розглянуті формати тією чи іншою мірою адаптуються до нових безпекових викликів, що не вписуються у традиційну логіку колективної оборони – дезінформація, кібератаки, енергетичний тиск, інструменталізація міграції. По-друге, зміцнення довіри через інституційну рутинізацію: регулярні зустрічі, спільні навчання і механізми консультацій формують звичку до взаємодії, яка є критично важливою у кризових ситуаціях. По-третє, посилення переговорних позицій малих і середніх держав у форматах НАТО і ЄС через попереднє узгодження позицій.

Незважаючи на очевидні функціональні переваги, субрегіональні ініціативи стикаються з низкою структурних обмежень, що визначають межі їхньої ефективності. Першим і найбільш фундаментальним є дефіцит ресурсів. Більшість субрегіональних форматів не мають самостійного фінансування, власних структур командування або виокремлених сил – їхня дієздатність цілком залежить від внесків держав-членів, чий пріоритет завжди залишатиметься за зобов'язаннями в рамках НАТО і ЄС. Ця залежність породжує те, що субрегіональні організації функціонують ефективно лише тоді, коли їхня діяльність не суперечить преференціям домінуючих регіональних акторів.

Другим структурним обмеженням є ризик інституційного дублювання. Накладання мандатів субрегіональних форматів між собою та з регіональними структурами породжує проблему координаційних витрат і розпорошення уваги дипломатичних ресурсів малих держав, яким доводиться одночасно брати участь у кількох форматах зі схожими порядками денними.

Геополітичний фактор, зокрема, повномасштабне вторгнення Росії в Україну, кардинально змінив динаміку субрегіональної безпекової взаємодії. З одного боку, він усунув головну причину обережності у питаннях обміну

розвідувальними даними й спільного планування: держави Балтії і Польща більше не мають потреби виправдовувати свій "підвищений" рівень стурбованості перед скептично налаштованими партнерами по НАТО. З іншого боку, конфлікт загострив ресурсне навантаження на субрегіональні формати, оскільки держави переорієнтовують зусилля на двосторонню підтримку України і зміцнення власних національних оборонних потенціалів.

Вступ Фінляндії (2023) і Швеції (2024) до НАТО є найбільш значущою структурною зміною для балтійсько-північного кластера: тепер уся акваторія Балтійського моря є внутрішнім простором Альянсу, що радикально змінює оперативне значення субрегіональних форматів у цьому регіоні. NORDEFSCO і CBSS можуть трансформуватися з механізмів, що компенсували відсутність членства у НАТО, у форуми координації всередині Альянсу, і саме тому зберігають свою актуальність як інструменти субрегіональної взаємодоповнюваності.

Особливого аналітичного значення набуває питання про перспективи залучення України до субрегіональних безпекових форматів. Україна вже є учасником Люблінського трикутника та ОЧЕС, підтримує асоційовані зв'язки з В4 і реалізує практичні ініціативи в рамках двостороннього співробітництва з державами В9. Після завершення активної фази конфлікту субрегіональні формати можуть відіграти роль для більш глибокої інституційної інтеграції України в євроатлантичні структури, подібно до того, як партнерські програми NORDEFSCO готували Фінляндію і Швецію до членства в НАТО.

Субрегіональні безпекові формати Європи істотно відрізняються за рівнем ефективності: від координаційних і консультативних платформ до практичних військових інструментів (у тому числі із незазначених вище: Joint Expeditionary Force, BALTNET, BALTRON, Багатонаціональні миротворчі сили Південно-Східної Європи). Водночас більшість із них не є автономними системами безпеки, а функціонують як допоміжні механізми, що доповнюють діяльність НАТО та ЄС.

2.3. Адаптація архітектури європейської безпеки до умов сучасних викликів та загроз

З 1990-х років Росія під прикриттям “миротворчості” формувала зони заморожених конфліктів у пострадянському просторі та послідовно виступала проти розширення НАТО. Після “кольорових революцій” у 2000-х роках у Москві утвердилося сприйняття політики ЄС як “експорту демократії”, що розглядалося як загроза режиму. Це спричинило поступовий перехід до відкрито антизахідного курсу, який проявився як у риторичі (Мюнхенська конференція 2007 р.), так і в діях – війна проти Грузії у 2008 р. та агресія проти України з 2014 р.

Попри це, упродовж тривалого часу Захід дотримувався політики стриманого реагування: спроби "перезавантаження", розширення економічних і енергетичних зв'язків (зокрема проєкти "Північний потік"), обмежені санкції та акцент на дипломатичних форматах (Мінський процес). Такий підхід, частково закріплений у Глобальній стратегії ЄС 2016 року, фактично розмивав ціннісну основу Союзу і супроводжувався недооцінкою розходжень із США у сфері безпеки.

ЄС також не зміг своєчасно посилити власну безпекову спроможність. Внутрішні кризи, розбіжності між державами-членами та консенсусний характер ухвалення рішень гальмували розвиток оборонної політики. Водночас країни Європи тривалий час не інвестували достатньо в оборону, виходячи з припущення, що конфлікти залишатимуться локалізованими. Це підсилювалося російською інформаційною політикою та слабким розумінням регіону.

Кульмінацією цього курсу стали ультимативні вимоги Росії у грудні 2021 року щодо перегляду європейського безпекового порядку, включно з обмеженням розширення НАТО та військової діяльності Альянсу в Східній Європі. Вони фактично підривали принципи суверенітету держав і трансатлантичну єдність. Відмова Заходу прийняти ці умови передувала

повномасштабному вторгненню РФ у 2022 році, до якого Європа виявилася не повністю готовою.

Поступово сформувалося усвідомлення того, що стратегія примирення та пошуку компромісів вичерпала себе, і ЄС перейшов до активної підтримки України. На початковому етапі Союз надав Україні статус кандидата на членство, запровадив широкий пакет санкцій проти Росії, суттєво скоротив залежність від російських енергоносіїв, організував масштабну допомогу українським біженцям і забезпечив бюджетну підтримку Києва. Ряд держав-членів взяли на себе ініціативу в питаннях постачання озброєнь та зміцнення обороноздатності України. Паралельно на порядок денний вийшло питання про поглиблення безпекової інтеграції в загальноєвропейському масштабі.

Утім, попри ухвалені від 2022 року рішення (залучення Європейського фонду миру для підтримки України, запуск промислових програм ASAP та EDIRPA, розгортання військової місії EUMAM, затвердження Європейської стратегії розвитку оборонної промисловості (EDIS)) аж до 2025 року суттєвих змін у самій основі європейського безпекового порядку так і не відбулося. Держави-члени рішуче відкинули агресивну війну Росії та її претензії на воєнну гегемонію в Європі, проте єдиного бачення того, як саме захищатися від цієї загрози в довгостроковій перспективі, досягнуто не було.

Така ситуація пояснюється двома взаємопов'язаними чинниками. З одного боку, ключові гравці обирали вичікувальну позицію, свідомо уникаючи стратегічної визначеності до прояснення загальної картини. З іншого – перші три роки повномасштабної війни ознаменувалися не стільки рухом до стратегічної автономії ЄС, скільки поверненням до трансатлантичної єдності під американським лідерством у питаннях протистояння з Москвою. Як наслідок, залежність Союзу від американських безпекових гарантій у цей період не зменшилася, а зросла, а обсяги закупівель американського озброєння помітно збільшилися.

Спільним знаменником американської і європейської позицій залишалось переконання, що конфлікт урешті-решт завершиться певним компромісним

врегулюванням або заморозкою по лінії фронту і не набуде ширшого географічного виміру. Відповідно до цієї логіки обидві сторони вдавалися до так званого «управління ескалацією» – стратегії, покликаної, з одного боку, стримувати темпи російського просування, а з іншого, утримати Москву від застосування ядерної зброї.

Потреба у формуванні нового європейського безпекового порядку різко актуалізувалася після зміни адміністрації у США, а особливо після інавгурації нового президента у 2025 році, коли попередні виклики повернулися у значно масштабнішому вигляді. З урахуванням політичних орієнтирів адміністрації Дональда Трампа, сценарій поступового згортання американської присутності в Європі перестав виглядати гіпотетичним і набув ознак реальної загрози на тлі збереження та посилення російського чинника.

Відсутність чітких планів на випадок такого розвитку подій, з одного боку, спонукала європейські держави стримувати цей процес, а з іншого, дала поштовх до серйознішого осмислення ідеї європейської оборони. Водночас ефективність стратегії стримування Росії в Україні дедалі ставилася під сумнів на тлі зростання гібридних атак, інформаційних операцій, втручання у виборчі процеси, а також нарощування військових спроможностей у напрямку Балтії та Східної Європи.

Паралельно Росія, спираючись на зміну політичної ситуації у США та посилення співпраці з Китаєм, Іраном і КНДР, активізувала просування власного бачення безпекового порядку, який дедалі більше набуває євразійського характеру. На відміну від попередніх концепцій на кшталт «від Лісабона до Владивостока», нова модель зміщує центр ваги від євроцентризму до поєднання російського та китайського впливу. У стратегічному вимірі це передбачає витіснення США з Євразії, що потенційно послаблює європейську безпеку та відкриває простір для домінування Росії у військовій, і Китаю в економічній сфері.

Європейські інституції одними з перших відреагували на зміну контексту. На відміну від обережного Стратегічного компаса 2022 року, який формувався

вже в умовах війни, було розроблено Білу книгу оборони ЄС, анонсовану наприкінці 2024 року та офіційно представлену у березні 2025 року. У документі здійснено переоцінку обмежених можливостей Союзу у сфері фінансування оборони, розвитку спільних проєктів, закупівель та оборонної промисловості, а також окреслено напрями їх посилення.

Держави ЄС, передусім Німеччина, були змушені переглянути власну безпекову ідентичність. Просуваючи ідею стратегічної автономії, Союз активізував розвиток оборонних спроможностей і інституційних механізмів, зокрема в межах PESCO, водночас намагаючись зберегти трансатлантичну єдність. Німеччина, яка традиційно уникала провідної ролі в оборонній сфері, після початку війни в Україні оголосила про створення спеціального фонду у 100 млрд євро та закупівлю винищувачів F-35, однак заявлена «зміна епох» поки що не повною мірою підкріплена бюджетно й суспільно.

Франція, зі свого боку, посилила оборонну політику, передбачивши значне зростання витрат у межах нового семирічного плану та активізувавши військову присутність на східному фланзі НАТО, зокрема очоливши місію в Румунії. Водночас усередині країни тривають дискусії щодо вартості та тривалості реформ, попри загалом позитивне ставлення громадськості.

У Великій Британії також спостерігається посилення оборонного курсу: стратегічний огляд оборони 2025 року передбачає зростання військових витрат до 2,5 % ВВП із перспективою подальшого збільшення, інвестиції в боєприпаси та розвиток військово-морських і ядерних спроможностей, зокрема в межах партнерства AUKUS.

Попри збереження НАТО як ключової опори безпеки, політична невизначеність у США змусила європейців переосмислити рівень своєї залежності. Дискурс поступово зміщується від «стратегічної залежності» до «стратегічної автономії», тобто готовності діяти самостійно за потреби.

Важливим сигналом став саміт НАТО в Гаазі у 2025 році, де союзники погодилися суттєво підвищити оборонні витрати до 5 % ВВП до 2035 року, із чітким розподілом на базові оборонні потреби та розвиток стійкості

(кібербезпека, інфраструктура, промисловість). Це свідчить про перехід до більш мобілізаційного підходу в політиці безпеки та акцент на розвитку оборонно-промислової бази.

Втім, позиції держав-членів залишаються неоднорідними: країни східного флангу та Велика Британія підтримують амбітні цілі, тоді як частина держав Південної та Західної Європи демонструє обережність через бюджетні обмеження. У підсумку нові орієнтири вимагають не лише політичних заяв, а й конкретних національних стратегій із чіткими планами реалізації.

Варто також згадати про Резолюцію Європейського Парламенту від квітня 2025 року щодо реалізації СПБО, яка фіксує низку важливих змін. Зокрема, серед ключових ініціатив виокремлюються:

- Європейський фонд миру (EPF), який дозволяє фінансувати постачання військового обладнання до України, що є першим використанням коштів ЄС для безпосередньої підтримки держави, що зазнала зовнішньої агресії. Водночас, цей механізм залишається політично чутливим і залежним від консенсусу держав-членів, що обмежує його гнучкість і довгострокову передбачуваність;
- інструменти на кшталт ASAP (Закон про підтримку виробництва боєприпасів) та EDIRPA (Закон про посилення європейської оборонної промисловості шляхом спільних закупівель), спрямовані на нарощування виробництва боєприпасів і розвиток спільних закупівель. Попри амбітні цілі, їх реалізація стикається з фрагментацією оборонних ринків, різними національними пріоритетами та повільною індустріальною мобілізацією;
- Європейська оборонно-промислова стратегія (EDIS) та пов'язана з нею програма EDIP, покликані зміцнити європейську оборонно-промислову базу. Утім, їхня ефективність значною мірою залежить від реального рівня інвестицій і готовності держав до глибшої кооперації.

У сукупності ці кроки дійсно свідчать про поступовий відхід ЄС від виключно цивільно-дипломатичного підходу до більш мілітаризованого бачення безпеки. Однак ця трансформація поки що не означає формування цілісної системи колективної оборони. ЄС і надалі значною мірою покладається на

НАТО, а внутрішні розбіжності між державами-членами, обмежені ресурси та інституційна складність стримують швидкість і глибину змін.

Хоча вище зазначені заходи ще не означають формування повноцінної європейської системи оборони, вони свідчать про поступовий перехід до більш системного підходу. Загалом ЄС визначає пріоритетом розвиток власних і національних спроможностей (у взаємодії з НАТО) для протидії Росії у всіх доменах: на суші, морі, у повітрі, космосі та кіберпросторі, – з огляду на ризик масштабного конфлікту в Європі до кінця десятиліття.

Висновки до розділу 2

Архітектура європейської безпеки являє собою складну, багаторівневу конструкцію, в якій інструменти наднаціональної координації поєднуються з міжурядовою логікою та субрегіональними форматами взаємодії – і саме це поєднання є одночасно її силою, і джерелом хронічних структурних вад. PESCO, Європейський оборонний фонд і Агентство виявили свій потенціал як механізми стимулювання спільного планування, досліджень і промислової кооперації, проте зіткнулися з типовими патологіями добровільної інтеграції: надмірною кількістю проєктів при недостатній відповідальності за їх виконання, залежністю від держави-лідера й відсутністю дієвого контролю. Операції EUFOR і EUNAVFOR підтвердили здатність ЄС здійснювати реальні місії з управління кризами, однак разом з тим виявили реактивний, а не проактивний характер цієї спроможності: Союз переважно розгортає сили у відповідь на запит ООН або як замітник місій НАТО, а не як самостійний ініціатор безпекових дій.

Субрегіональний вимір засвідчив, що «будівельні блоки» архітектури безпеки від NORDEFSCO і NB8 на Півночі до Вишеградської четвірки, «Бухарестської дев'ятки» і Люблінського трикутника у Центрально-Східній Європі, виконують незамінну функцію операціоналізації загальних безпекових зобов'язань у конкретних географічних контекстах і посилення переговорних позицій малих держав у великих форматах. Водночас більшість із них позбавлені самостійного ресурсного забезпечення і функціонують ефективно лише тоді,

коли їхня діяльність не суперечить логіці НАТО та ЄС. Вступ Фінляндії і Швеції до НАТО якісно змінив конфігурацію балтійсько-північного кластера, перетворивши Балтійське море на внутрішній простір Альянсу і надавши новий сенс субрегіональним форматам як механізмам координації всередині, а не поряд із колективними структурами.

Аналіз адаптації архітектури безпеки до сучасних викликів засвідчив глибоку суперечність між масштабом інституційних відповідей, ухвалених після 2022 року, і реальними темпами трансформації безпекового порядку. Санкційні пакети, статус кандидата для України, Стратегічний компас, ASAP, EDIRPA, EDIS, Білу книгу оборони і рекордні оборонні бюджети – усе це безпрецедентно за стандартами ЄС, проте недостатньо з огляду на масштаб загрози і структурний дефіцит оборонної спроможності, що накопичувався десятиліттями.

Ключовий парадокс полягає в тому, що перші три роки повномасштабної війни позначилися не рухом до стратегічної автономії, а поверненням до трансатлантичної залежності: обсяги закупівель американського озброєння зросли, а самостійна оборонна ідентичність ЄС так і залишається радше задекларованою метою, ніж операційною реальністю. Саме подолання цього парадоксу через формування повноцінних механізмів інтеграції нових партнерів, зокрема України, і вироблення стійкої моделі безпекової суб'єктності, є тим завданням, розгляду перспектив якого присвячено третій розділ цього дослідження.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ В ДАНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Сценарії трансформації європейської системи безпеки в умовах геополітичної турбулентності

В умовах нової геополітичної реальності, яка характеризується поверненням великих держав до відкритого протистояння, домінуванням трансакційних підходів у політиці та випробуванням на міцність традиційних альянсів, європейська спільнота постає перед фундаментальним екзистенційним вибором. При розгляді сценаріїв майбутньої архітектури безпеки Європи доцільно звернутися до аналітики Європейської парламентської дослідницької служби (EPRS). Це дослідження ґрунтується на переконанні, що майбутнє є множинним, а отже, нова архітектура європейської безпеки може мати кілька різних варіантів розв'язки. Для глибокого розуміння цих перспектив автори проаналізували розвиток безпекової сфери з часів Другої світової війни, дослідивши еволюцію ключових організацій – НАТО, ОБСЄ та ЄС, а також оборонну політику дев'яти обраних держав. Результатом став опис п'яти сценаріїв розвитку європейської безпеки. Чотири з них розглядають горизонт до 2035 року, тоді як сценарій, що передбачає більш стабільне та кооперативне міжнародне середовище, за оцінками експертів, є малоімовірним у найближчій перспективі та може реалізуватися лише до 2045–2050 років [ ].

Аналіз вказує на те, що протягом наступного десятиліття світ ставатиме все більш антагоністичним. Це відображено у сценаріях Antagonism (фактичне збереження нинішнього стану з міцним трансатлантичним зв'язком через НАТО), European NATO (посилення європейської ролі всередині Альянсу), European Defence Union (глибока оборонна інтеграція всередині ЄС) та Patchwork (є найбільш деструктивним: він передбачає відсутність сильних альянсів, за якої Європа перетворюється на майданчик для геополітичних ігор інших гравців). Водночас останній сценарій Cooperative co-existence, що передбачає нову

«розрядку» у відносинах між світовими потугами, потребує появи нових глобальних тригерів, яких наразі не спостерігається.

Ключовими змінними, що визначають простір можливих сценаріїв, є три чинники. Перший: стан трансатлантичних відносин і готовність США зберегти стратегічне лідерство у справах безпеки Європи. Другий: рівень внутрішньої згуртованості ЄС та його здатність до ухвалення рішень у сфері оборони в умовах зростаючої різноманітності інтересів. Третій: тривалість і результат збройного конфлікту в Україні та його вплив на розстановку сил у регіоні. Різні комбінації цих змінних породжують принципово відмінні сценарії архітектурної трансформації.

Водночас ці сценарії варто сприймати не як прогнози, а як аналітичні моделі, чутливі до політичних змін і часто залежні від припущень, які швидко застарівають.

У сценарії Antagonism зберігається домінування НАТО із провідною роллю США. Antagonism до 2035 року описує світ, розколотий на два великі блоки: Західний під проводом США та Східний на чолі з Китаєм, до якого входить ослаблена війною Росія. Геополітика стає гранично прагматичною, де спільні цінності важать менше, ніж стратегічна вигода та проксі-конфлікти в третіх країнах. У цьому світі Європа остаточно обирає роль «молодшого партнера» США, купуючи американську безпеку ціною збільшення оборонних витрат до 3% ВВП та визнання домінування долара. Попри спроби розвинути власну оборонну базу, ЄС залишається зосередженим на «м'якій силі» та кібербезпеці, фактично відмовившись від ідеї повної стратегічної автономії на користь НАТО. Східний блок, своєю чергою, стає дедалі більш китаєцентричним, де Росія, Іран та Північна Корея формують антизахідний фронт без єдиної ідеології, але зі спільним прагненням протидіяти США. Глобальний простір для нейтралітету зникає: наприклад, Індія змушена дрейфувати до Заходу через конфлікти з Пекіном, а міжнародні організації на кшталт БРІКС перетворюються на інструменти китайського впливу. Світ перетворюється на арену постійної напруги, де технологічна гонка та підготовка

до потенційного глобального конфлікту стають новою нормою. Війна Росії проти України затягується, підтримуючи високий рівень напруги. Попри логічність цього сценарію, він фактично консервує залежність Європи від США та не пропонує відповіді на питання довгострокової суб'єктності ЄС. Ризики тут очевидні: посилення внутрішніх розбіжностей і вразливість до зовнішнього тиску.

Сценарій European NATO виглядає більш збалансованим: передбачається більша відповідальність європейців у межах Альянсу на тлі часткового відходу США. Це створює можливості для розвитку оборонної спроможності без розриву трансатлантичних зв'язків. Через відсторонення США, європейські країни змушені радикально збільшити оборонні видатки до 5% ВВП, фінансуючи переозброєння через спільний європейський борг та власні технологічні розробки в космосі та розвідці. ЄС стає головним фінансовим та промисловим рушієм цієї мілітаризації, фактично заміщуючи американські стратегічні ресурси власними системами. Однак ця безпекова автономія має високу економічну ціну: торговельні війни зі США та Китаєм змушують Європу жертвувати принципами заради виживання, що призводить до часткового відновлення торгівлі з РФ у некритичних сферах, енергетичної залежності від авторитарних режимів та агресивного експорту зброї для підтримки власної економіки.

На практиці реалізація такого підходу впирається у хронічну проблему нерівномірного розподілу ресурсів і політичної волі. Крім того, стабільність сценарію критично залежить від позицій ключових держав, насамперед Франції, Німеччини та Польщі, між якими не завжди є консенсус щодо ролі Європи в безпеці.

Найамбітнішим є сценарій European Defence Union, який передбачає поступове формування автономної системи безпеки в межах Європейського Союзу. Йдеться про спільний бюджет, інтегроване командування, розвиток інструментів на кшталт PESCO, EDF та CARD. Сценарій описує трансформацію ЄС у самостійний геополітичний полюс EDU (Європейський оборонний союз), який, не маючи підтримки США та Британії, зосереджується виключно на

регіональній безпеці та стримуванні Росії. Головною особливістю цього варіанту є перехід до повноцінної воєнної економіки наприкінці 2020-х років, де витрати на оборону сягають безпрецедентних 7% ВВП за рахунок скорочення кліматичних та соціальних програм. Безпекова стабільність континенту забезпечується французькою «ядерною парасолькою», спільними євробондами та зміцненням флангів: північного за участі Норвегії та східного – через вступ до ЄС частини території України. Попри високий рівень мілітаризації та створення єдиного військового командування під егідою Франції, ЄС залишається «закритим» регіональним гравцем, чия економіка виснажена торговельним розривом зі США, а політична воля обмежена суто межами Європи та захистом від безпосередніх загроз. Попри концептуальну привабливість, цей сценарій стикається з системними бар'єрами: небажання частини держав втратити контроль над оборонною політикою, ризик дублювання функцій із НАТО та обмежені фінансові ресурси. Очевидно, що його реалізація потребує значно більшої політичної консолідації, ніж існує сьогодні.

Сценарій Patchwork описує поступову фрагментацію, коли і ЄС, і НАТО втрачають цілісність, а держави переходять до ситуативних альянсів і субрегіональних блоків. З одного боку, це може підвищити гнучкість реагування, але з іншого – підриває стратегічну узгодженість і робить систему безпеки непередбачуваною. Сценарій описує геополітичний розпад Європи, де єдина архітектура безпеки поступається місцем хаотичному набору національних стратегій. Через опортунізм США та внутрішню роз'єднаність НАТО втрачає сенс, а ЄС перестає бути вагомим гравцем. Континент розколюється на ізольовані блоки: мілітаризовану Північ, що тримається за США, безсилий франко-німецький тандем та південні країни, що заграють із Китаєм. Найбільш критична ситуація на Східному фланзі, де під впливом Угорщини формується проросійський та низькобюджетний в оборонному плані сектор. У цьому сценарії Європа перетворюється на беззахисний «гральний майданчик» для зовнішніх сил – від Росії та Китаю до арабських монархій, які використовують енергію, міграцію та дезінформацію як зброю для просування власних інтересів

на фоні глибокого економічного та політичного занепаду європейських держав. Такий варіант виглядає цілком реалістичним у разі поглиблення політичних розбіжностей усередині Європи, але водночас є одним із найризикованіших через зростання впливу зовнішніх гравців і потенційний «вакуум сили».

Нарешті, сценарій Cooperative co-existence пропонує довгострокову модель зниження конфронтації та переходу до багатопольярної співпраці. Він передбачає відновлення діалогу, контроль над озброєннями та зменшення мілітаризації. Сценарій описує довгостроковий шлях від жорсткого протистояння до стабільного багатопольярного миру, що базується на новій хвилі глобальної «розрядки». Процес розпочинається із вступу неокупованих територій України до НАТО у 2030-х, проте до 2050 року, після масштабної міжнародної конференції 2045-го, світ переходить до режиму контрольованого роззброєння та ядерного стримування з жорсткими взаємними інспекціями. У цій системі «розмитого антагонізму» блоки зберігаються, але відмовляються від прямої ворожнечі: Росія та Китай відновлюють економічні зв'язки із Заходом, а країни ЄС повертаються до помірних оборонних витрат на рівні 2% ВВП. Унікальною рисою сценарію є роль України, яка зрештою воз'єднується як єдина держава, але набуває нейтрального статусу, та фокус ЄС на «подоланні минулого» через освітні та культурні ініціативи, що мають на меті стерти історичні суперечності між колишніми супротивниками.

Однак у сучасних умовах, з огляду на агресивну політику Росії та загострення конкуренції між США і Китаєм, цей сценарій виглядає радше нормативним орієнтиром, ніж реально досяжною перспективою у навіть довгостроковому вимірі.

Наведена у Додатку таблиця підсумовує ключові елементи п'яти сценаріїв. Для перших трьох варіантів кількість членів провідної організації безпеки (відповідно НАТО, Європейське НАТО та EDU) зменшується з кожним наступним сценарієм. Водночас бюджетні витрати зростають з тієї простої причини, що менша кількість країн розділяє між собою цей фінансовий тягар.

Зростання витрат у сценаріях European NATO та EDU зумовлене переважно необхідністю збільшення інвестицій у європейські війська, стратегічні засоби забезпечення (strategic enablers) та, ймовірно, у ядерне стримування. У сценарії Оборонного союзу (EDU) ці витрати здебільшого фінансуватимуться через спільні європейські ресурси у формі спеціальних фондів або спільного випуску боргових зобов'язань (joint debt). Також у таблиці підсумовано статус України для кожного з наведених сценаріїв.

Також, автори дослідження проводять паралель між сучасним становищем України та історичним прецедентом ФРН 1955 року, розглядаючи можливість часткової інтеграції держави до західних структур безпеки. Основна теза полягає в тому, що стабілізація фронту та угода про припинення вогню можуть відкрити шлях до членства в НАТО або отримання жорстких гарантій безпеки для територій, підконтрольних Києву. Проте такий крок містить у собі серйозний геополітичний ризик: фіксація лінії розмежування може перетворитися на нову довготривалу «Залізну завісу», що на десятиліття зацементує розрив між вільною та окупованою частинами країни та стимулюватиме подальшу мілітаризацію агресора.

Ключова відмінність від моделі минулого століття полягає у зміні ролі суб'єктів. Якщо в часи Холодної війни безпековим гарантом Європи були США, то в українському кейсі основна фінансова, технічна та кадрово-військова відповідальність лягає на плечі європейських держав. Таким чином, майбутній вигляд європейської архітектури безпеки безпосередньо залежить від здатності Європи до самостійних політичних рішень та її готовності забезпечити реальне виконання безпекових зобов'язань перед Україною, незалежно від ступеня залученості Вашингтона.

У підсумку жоден із запропонованих сценаріїв не є беззаперечно домінантним або повністю реалістичним у чистому вигляді. Найімовірніше, майбутня архітектура безпеки Європи формуватиметься як комбінація кількох підходів – із поєднанням елементів трансатлантичної залежності, часткової європейської автономії та зростаючої ролі субрегіональних форматів.

3.2. Правові механізми та практичні виміри інтеграції України в європейську систему безпеки

У середньостроковій перспективі Україні варто послідовно просувати ключову мету зовнішньої політики: інтеграцію до європейської безпекової архітектури. Питання інтеграції України у дану систему набуло якісно нового виміру після лютого 2022 року. Якщо до повномасштабного вторгнення воно розглядалося переважно в контексті довгострокових перспектив членства в ЄС і НАТО та залишалося на периферії безпекового порядку денного Брюсселя, то від початку повномасштабного вторгнення воно перетворилося на одне з центральних питань не лише двосторонніх відносин, але й самої архітектури євроатлантичної безпеки.

Правові механізми інтеграції України до європейської безпекової системи доцільно умовно поділити на три рівні:

- інституційно-правовий (євроінтеграційні процедури та *acquis*),
- договірний (двосторонні безпекові угоди),
- функціонально-операційний (участь у місіях, програмах та оборонних інструментах ЄС і НАТО).

Наріжним каменем правового виміру інтеграції є рішення Європейської Ради від 23 червня 2022 року про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Цей акт має не лише символічне, але й цілком конкретне правове значення: він запускає механізм скринінгу законодавства, відкриває доступ до інструментів передвступної допомоги і формує правову рамку для поступового наближення України до стандартів і практик ЄС у всіх сферах, включно з безпекою та обороною. У межах переговорного процесу з ЄС особливе значення мають розділи *acquis*, пов'язані з верховенством права, держзакупівлями, конкуренцією та функціонуванням внутрішнього ринку, оскільки саме вони створюють

правову основу для інтеграції оборонно-промислового комплексу України до європейського простору.

Паралельно з євроінтеграційним треком у 2024 році сформувалася нова правова конструкція – мережа двосторонніх безпекових угод між Україною та окремими державами ЄС і НАТО. Перша така угода була підписана з Великою Британією у січні 2024 року, після чого аналогічні документи уклали Франція, Німеччина, Канада, Японія та понад двадцять інших держав. Ці угоди не є повноцінними союзницькими договорами в сенсі статті 5 Вашингтонського договору, вони не містять автоматичних зобов'язань щодо надання військової допомоги у разі збройного нападу. Натомість вони фіксують довгострокові зобов'язання щодо постачання озброєнь, обміну розвідувальними даними, навчання особового складу і фінансової підтримки.

Варто також звернути увагу на поширення мережево-коаліційної моделі міжнародної взаємодії, яка дедалі частіше використовується як доповнення до класичних інституцій безпеки. Водночас така модель не є повноцінною альтернативою інституціоналізованим механізмам, оскільки характеризується обмеженою передбачуваністю, слабкою формалізацією та залежністю від політичної волі окремих держав.

Показовим прикладом є Контактна група з питань оборони України («Рамштайн»), створена у 2022 році. Вона об'єднує понад 50 держав і виконує координаційну функцію щодо військової допомоги Україні, включаючи постачання озброєння, ППО, бронетехніки, боєприпасів та підготовку військових. Проте цей формат не має інституційної структури, юридично зобов'язуючих механізмів чи єдиного центру прийняття рішень. Як наслідок, обсяги та номенклатура допомоги залишаються нерівномірними, залежать від внутрішньополітичних рішень держав-учасниць і можуть змінюватися під впливом політичної кон'юнктури. Крім того, відсутність довгострокових зобов'язань ускладнює стратегічне планування як для України, так і для партнерів.

Паралельно функціонує Копенгагенський формат підтримки України, який орієнтований на довгострокову підтримку, зокрема фінансування оборонних потреб, розвиток оборонно-промислового комплексу та відновлення критичної інфраструктури. Водночас цей формат також не є інституціоналізованим і не передбачає чітких механізмів реалізації чи контролю виконання рішень. Його ефективність значною мірою залежить від готовності окремих держав брати на себе фінансові зобов'язання, що створює ризики фрагментації зусиль і дублювання ініціатив.

У підсумку обидва формати демонструють переваги гнучкості та швидкості реагування, але у той же час виявляють структурні обмеження мережевих коаліцій: нестабільність, відсутність довгострокової гарантійності та обмежену здатність до стратегічної координації. Це означає, що вони можуть ефективно доповнювати, але не замінювати інституційні механізми колективної безпеки, насамперед НАТО та Європейський Союз.

Важливим, хоча й недостатньо дослідженим, є питання участі України в інструментах СЗППБ. Формально Угода про асоціацію 2014 року передбачає поглиблений діалог у сфері спільної зовнішньої і безпекової політики та можливість участі України в цивільних і військових операціях ЄС на основі ad hoc рамкових угод. На практиці залучення України до місій СЗППБ залишається обмеженим: Україна брала участь у низці цивільних місій ЄС (EULEX Kosovo, EUMM Georgia) як держава-учасниця, проте її участь у власне військових операціях Союзу залишається мінімальною, передусім через правові і процедурні бар'єри. Натомість від 2022 року відкрився якісно новий вимір: місія EUMAM Ukraine, запущена у жовтні 2022 року, вперше надала ЄС інструмент для безпосереднього навчання особового складу ЗСУ: понад 60 000 військових пройшли підготовку в рамках місії до кінця 2024 року.

Інструменти оборонної промисловості ЄС також поступово відкриваються для участі України. Рамка EDIRPA, хоча й розроблена для держав-членів ЄС, містила положення про можливість залучення партнерських держав до спільних закупівель за певних умов. Схвалений у 2024 році EDIS і пов'язана з ним

Стратегія оборонної промисловості ЄС окреслюють ширший горизонт: залучення України до спільних дослідницьких програм, співвиробництва озброєнь і промислової кооперації розглядається як стратегічна мета, а не лише ситуативна відповідь на потреби воєнного часу. Критичним правовим питанням тут є режим доступу до EDF: чинні правила обмежують повноцінну участь третіх держав, і внесення змін до цього режиму потребуватиме кваліфікованої більшості в Раді ЄС та згоди Європейського парламенту. Фінансові інструменти ЄС фактично виконують квазі-правову інтеграційну функцію, оскільки участь у них передбачає дотримання процедур, стандартів і правил, що наближають Україну до внутрішнього ринку оборонної продукції ЄС.

Питання членства України в НАТО залишається одним із найбільш дискусійних як у правовому, так і у стратегічному вимірах. З формально-правової точки зору, Вашингтонський договір не встановлює чітко визначених критеріїв членства: стаття 10 передбачає можливість запрошення будь-якої європейської держави, здатної сприяти принципам Альянсу. Водночас у практиці розширення НАТО сформувався набір політичних і інституційних вимог, що включають демократичне врядування, цивільний контроль над збройними силами, сумісність зі стандартами Альянсу та загальну стабільність безпекового середовища.

Триваючий збройний конфлікт не є юридичною заборонаю, але де-факто суттєвим політичним бар'єром для вступу, оскільки створює ризики прямого втягнення Альянсу у війну в межах механізмів колективної оборони. У сучасній практиці держави не приєднувалися до НАТО в умовах повномасштабних воєнних дій, що додатково підсилює обережність союзників у питанні розширення.

Вільнюський саміт НАТО 2023 підтвердив політичну формулу «Україна стане членом НАТО», водночас усунувши вимогу проходження Плану дій щодо членства (MAP), але не визначивши конкретних строків чи процедур вступу. Наступний Вашингтонський саміт НАТО 2024 поглибив інституційну взаємодію між Україною та Альянсом, зокрема через розвиток Ради Україна-НАТО та

довгострокових механізмів безпекової підтримки. Водночас питання часових рамок і політичного рішення щодо членства залишається відкритим і залежить від ширшого безпекового та геополітичного контексту.

Практична інтеграція України до євроатлантичної системи безпеки значною мірою відбувається через впровадження стандартів НАТО (STANAG), що забезпечують сумісність збройних сил, систем управління, логістики та озброєння. Цей процес фактично створює «де-факто інтеграцію» навіть за відсутності формального членства.

У той же час, дедалі помітнішою стає готовність окремих західних акторів розглядати вимогу Росії щодо невступу України до НАТО як один із допустимих елементів майбутнього воєнного врегулювання. За таких умов стає очевидним, що орієнтація виключно на членство в Альянсі виглядає недостатньою і потребує доповнення альтернативними підходами до забезпечення безпеки.

У цьому контексті пріоритетом має стати не формальна інституційна належність, а мінімізація екзистенційної загрози з боку Росії та недопущення сценарію, який передбачає обмеження суверенітету через нав'язаний нейтралітет і звуження зовнішньополітичних опцій. Саме тому Україна має виходити за межі двосторонньої логіки протистояння «Україна-Росія» і розширювати формат взаємодії або до трикутника «Україна-Росія-ЄС», або до ширшої мережі партнерств із окремими європейськими державами, що дозволить зменшити стратегічну асиметрію.

Ключовими завданнями у межах цього підходу є: максимальне використання наявної європейської військової допомоги, а також швидка й глибока інтеграція українського оборонно-промислового комплексу з європейським. Важливо також інституціоналізувати безпековий компонент у процесі набуття членства в Європейській Союз. Європейська Комісія вже демонструє готовність просувати секторальну інтеграцію України у сфері безпеки та оборони, однак цього недостатньо без активної роботи Києва на двосторонньому рівні, як із урядами, так і з суспільствами держав-членів.

Україні доцільно аргументовано доводити, що її інтеграція в європейську безпекову систему є не лише політичним жестом, а прагматичною необхідністю для самої Європи. Альтернативний сценарій, а саме посилення впливу Росії в Україні, створюватиме для європейських держав значно більші безпекові витрати у майбутньому. У цьому сенсі Україна може позиціонувати себе не як об'єкт захисту, а як його постачальник. Серед ключових аргументів: географічний і стратегічний потенціал стримування, практичний досвід сучасної високотехнологічної війни, адаптована до воєнних умов оборонна промисловість із можливістю масштабування, а також значні за європейськими мірками збройні сили. В сукупності ці фактори можуть суттєво посилити спроможність ЄС протистояти російській загрозі, хоча їх реалізація на пряму залежить від політичної волі європейських партнерів і готовності до глибшої інтеграції, яка наразі залишається нерівномірною.

Таким чином, інтеграція України до європейської системи безпеки відбувається не через один домінуючий механізм, а через поєднання правових, політичних і функціональних інструментів, жоден з яких окремо не є достатнім. Це формує гібридну модель інтеграції, яка поєднує елементи формалізованого права ЄС, політичних гарантій НАТО та мережевих коаліцій.

3.3. Роль України у формуванні нової архітектури безпеки Центрально-Східної Європи

Починаючи з 2022 року Україна дедалі виразніше постає не лише як об'єкт безпекової політики, але і як активний учасник формування безпекового порядку у Центрально-Східній Європі. Її роль проявляється через воєнний досвід, дипломатичні ініціативи, участь у субрегіональних форматах та вплив на нормативне переосмислення принципів безпеки. Водночас ця суб'єктність має контекстний характер і залишається обмеженою структурними чинниками, зокрема відсутністю повноцінної інституційної інтеграції до ключових безпекових механізмів ЄС і НАТО, що було розглянуто у попередніх підрозділах.

Найбільш очевидним внеском України є її бойовий досвід, який суттєво вплинув на переоцінку сучасної війни у державах НАТО та ЄС. Повномасштабна, високотехнологічна і затяжна війна продемонструвала критичну роль безпілотних систем, значення масового виробництва озброєнь, вразливість логістики та обмеженість попередніх доктрин, орієнтованих на короткострокові експедиційні операції. Від 2023 року союзники системно аналізують «уроки України» та намагаються інтегрувати їх у військове планування і підготовку. Водночас цей процес залишається нерівномірним і часто повільнішим, ніж трансформація самої війни: значна частина європейських армій досі не адаптована до конфліктів високої інтенсивності, а проблеми виробництва боєприпасів і запасів озброєнь залишаються невирішеними.

Окремий вимір становить кібербезпека і протидія гібридним загрозам. З 2014 року Україна стала одним із ключових полігонів для випробування кібероперацій, інформаційного впливу та інфраструктурних атак. Накопичений досвід від протидії атакам на енергосистему до нейтралізації масштабних кібератак сформував практичні компетенції, які використовуються у співпраці з партнерами. Після 2022 року ця взаємодія набула більш системного характеру, включаючи обмін даними, спільні навчання і технічну підтримку. Водночас вплив України на формування кіберполітик ЄС і НАТО залишається обмеженим, оскільки ключові рішення ухвалюються в межах інституцій, до яких вона не інтегрована.

Суттєвим, але часто недооціненим, є внесок України у трансформацію оборонно-промислового виміру європейської безпеки. Україна поступово інтегрується у європейський оборонно-промисловий простір як майданчик для тестування технологій, партнер у спільному виробництві та джерело інновацій, зокрема у сфері безпілотних систем і цифрової війни. Водночас ця інтеграція стримується регуляторними обмеженнями, обмеженим доступом до фінансових інструментів ЄС, а також конкуренцією між національними оборонними секторами держав-членів, що не завжди зацікавлені у глибокій кооперації.

Дипломатичний вимір суб'єктної ролі України проявляється, зокрема, у просуванні «Формули миру», ініціативи, представленій Президентом Зеленським на Саміті G-20 у листопаді 2022 року, яка пропонує комплексний підхід до завершення війни і водночас окреслює принципи майбутнього безпекового порядку. Формула з десяти пунктів охоплює ядерну і радіаційну безпеку, продовольчу безпеку, звільнення полонених, відновлення територіальної цілісності, виведення військ і припинення вогню, правосуддя за воєнні злочини, захист довкілля, запобігання ескалації, підтвердження завершення війни і відбудову.

Саміт миру, організований за ініціативою України у Швейцарії в червні 2024 року за участю понад 90 держав і міжнародних організацій, продемонстрував здатність України формувати багатосторонні платформи навіть в умовах війни. Проте практична реалізація цих ініціатив залишається обмеженою: вони мають значний символічний і політичний ефект, але не забезпечені достатніми механізмами примусу або гарантій виконання.

Окремим виміром є роль України у формуванні нового субрегіонального порядку в Центрально-Східній Європі. Люблінський трикутник, що об'єднує Литву, Польщу та Україну, від 2022 року еволюціонував від дипломатичного форуму до практичної платформи безпекової кооперації: координація постачання зброї, спільні ініціативи у сфері відбудови, взаємодія у питаннях переслідування воєнних злочинів. Відносини України з Польщею, незважаючи на непростий двосторонній вимір через питання історичної пам'яті, набули стратегічного характеру: Польща є найбільшим «наземним хабом» для постачань Заходу до України і потенційним партнером у відбудові. Це суттєво змінює конфігурацію субрегіональних сил і, по суті, пересуває центр ваги Центральноевропейської підсистеми безпеки на схід. Водночас субрегіональний простір залишається фрагментованим. Паралельно функціонують вже раніше розглянуті різні формати співпраці (Вишеградська група, В9, Триморська ініціатива), які не формують єдиного безпекового центру і часто діють у режимі часткової конкуренції або дублювання функцій.

Важливим, хоча й менш очевидним, є нормативний внесок України у трансформацію дискурсу безпеки в Європі. Впродовж 2022–2024 років Україна послідовно відстоювала принцип неподільності безпеки і неприйнятності сфер впливу як ключові засади нового безпекового порядку. Ця позиція знайшла відображення у низці документів, ухвалених за участю або ініціативою України: від декларацій Люблінського трикутника до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН щодо агресії Росії. Вона також вплинула на риторичну і, меншою мірою, на нормативні позиції ЄС і НАТО, зокрема, у контексті переосмислення принципу «нероздільності безпеки», що Росія послідовно використовувала для виправдання свого права вето на євроатлантичну інтеграцію сусідніх держав.

Перспективним напрямом є також роль України як потенційного безпекового донора для постконфліктної стабілізації регіону. Країна накопичила унікальний досвід протидії гібридним загрозам, управління цивільно-військовими відносинами в умовах тривалого конфлікту і розбудови стійкості суспільства. Цей досвід може бути системно передано партнерам, зокрема, у рамках місій СЗППБ ЄС у Молдові, Грузії або на Балканах. Прецедент «безпекового донорства» для постконфліктного врегулювання вже існує: Хорватія після завершення конфлікту у 1990-х роках активно ділилася своїм досвідом у рамках місій ЄС і НАТО. Системне залучення України до цього виміру безпекової кооперації вимагатиме як відповідних правових рамок, так і організаційної готовності самих структур ЄС і НАТО.

Проте суб'єктна роль України у формуванні нової архітектури безпеки не є позбавленою обмежень. Основним з них є структурна асиметрія: незважаючи на колосальний воєнний і нормативний внесок, Україна залишається залежною від зовнішніх рішень щодо ключових питань власної безпеки, таких як: строки та умови вступу до НАТО, обсяги і номенклатура воєнної допомоги, санкційна політика ЄС. Ця асиметрія є джерелом стратегічної вразливості, яка може бути подолана через повноцінну інституційну інтеграцію в євроатлантичні структури.

Отже, роль України у формуванні нової архітектури безпеки Центрально-Східної Європи є багатовимірною і такою, що зростає. Вона реалізується через передачу воєнного досвіду і стандартів, дипломатичні ініціативи і формування нових безпекових форматів, субрегіональну взаємодію і нормативний внесок у переосмислення принципів безпекового порядку. Водночас, реалізація цього потенціалу залежить від успіху інтеграційного процесу. Саме поєднання внутрішнього потенціалу України та глибини її інституційної інтеграції визначатиме, чи зможе вона трансформуватися з ключового учасника безпекових процесів у повноцінного актора нової європейської системи безпеки.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз перспектив трансформації європейської системи безпеки та ролі України в цьому процесі засвідчує, що жоден із п'яти аналітичних сценаріїв, від консервативного Antagonism до амбітного European Defence Union і деструктивного Patchwork, не є реалістичним у чистому вигляді. Найбільш вірогідною є гібридна траєкторія, що поєднує елементи кількох сценаріїв: збереження трансатлантичного зв'язку при одночасному нарощуванні європейської відповідальності, посилення субрегіональних форматів та поступове, але не революційне розширення оборонної суб'єктності ЄС. Важливими змінними, від поєднання яких залежить реалізація тієї чи іншої траєкторії, є стан трансатлантичних відносин, внутрішня згуртованість ЄС і перебіг та результат збройного конфлікту в Україні. Принципово важливим є висновок щодо ролі самої України в цих сценаріях: у жодному з них, окрім Cooperative co-existence, вона не постає воз'єднаною і повноправною, що є аргументом щодо необхідності прискорення її інституційної інтеграції.

Правовий і практичний вимір цієї інтеграції характеризується поліцентричністю: статус кандидата на членство в ЄС, мережа двосторонніх безпекових угод, участь у місії EUMAM Ukraine, поступове залучення до інструментів EDIRPA та EDIS, функціонування коаліційних форматів «Рамштайн» і Копенгагенського, – усі ці канали діють паралельно і жоден з них

окремо не є достатнім. Сформована таким чином гібридна модель інтеграції поєднує формальне право ЄС, політичні зобов'язання НАТО і гнучкі мережеві коаліції, однак страждає від їхнього спільного структурного дефіциту: непередбачуваності, відсутності юридично зобов'язуючих механізмів і залежності від змінної політичної волі держав-учасниць. Практична «де-факто інтеграція» через стандарти НАТО (STANAG) та участь в оборонно-промисловій кооперації поступово звужує цей дефіцит, не замінюючи, утім, потреби у повноцінному членстві.

Суб'єктна роль України у формуванні нової архітектури безпеки Центрально-Східної Європи є реальною і зростаючою, проте структурно асиметричною. Бойовий досвід, що переосмислює воєнні доктрини союзників, компетенції у протидії гібридним загрозам і кібератакам, «Формула миру» як нормативна ініціатива, Люблінський трикутник і «Кримська платформа» як дипломатичні формати, потенціал безпекового донора для постконфліктної стабілізації – усе це складає реальний безпековий внесок, який не має аналогів серед держав, що не є членами НАТО чи ЄС. Утім, ця суб'єктність залишається залежною від зовнішніх рішень щодо строків членства, обсягів допомоги і санкційної політики. Саме подолання цієї асиметрії через повноцінну інституційну інтеграцію є умовою перетворення України з ключового учасника безпекових процесів у повноцінного актора нового європейського безпекового порядку.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній магістерській роботі здійснено комплексне дослідження інтеграції України до європейської системи безпеки в умовах трансформації безпекового порядку після 2022 року. На основі теоретичного, нормативно-правового та прикладного аналізу доведено, що цей процес має нелінійний і гібридний характер, поєднуючи формалізовані інституційні механізми з неформальними коаліційними форматами та супроводжуючись значними геополітичними ризиками. Результати дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

Встановлено, що концепція стратегічної автономії Європи трансформувалася від вузького оборонного підходу до комплексної політичної доктрини, яка охоплює військову, технологічну та економічну складові. Водночас доведено, що її практична реалізація залишається обмеженою через структурну залежність ЄС від НАТО та фрагментацію оборонно-промислового потенціалу.

Доведено, що правові та інституційні основи СПБО формують гібридну модель управління, у якій міждержавний характер прийняття рішень суттєво обмежує оперативність і стратегічну цілісність політики безпеки ЄС.

Встановлено, що НАТО зберігає системоутворюючу роль у європейській безпеці як єдиний ефективний механізм колективної оборони, тоді як ЄС виконує допоміжну функцію у сферах стійкості, мобільності та оборонно-промислового розвитку, що свідчить про асиметричний характер євроатлантичної взаємодії.

Обґрунтовано, що сучасні механізми та інструменти СПБО (PESCO, EDF, ASAP, EDIRPA, тощо) свідчать про поступовий перехід від декларативної інтеграції до елементів спільної оборонної політики, однак їх ефективність обмежується відсутністю єдиного ринку озброєнь і політичної консолідації держав-членів.

Виявлено, що архітектура європейської безпеки набуває дедалі більшої багаторівневості через зростання ролі субрегіональних ініціатив. Дані формати

компенсують обмеження загальноєвропейських інституцій, але водночас посилюють диференціацію безпекового простору

Встановлено, що адаптація безпекової архітектури до сучасних умов вимагає переходу від реактивного кризового менеджменту до стратегії «активної стійкості». Це передбачає не лише захист фізичних кордонів, а й посилення кібербезпеки, протидію гібридним впливам та захист критичної підводної й енергетичної інфраструктури.

На основі аналізу сценаріїв трансформації європейської безпеки (за методологією EPRS) визначено, що найбільш життєздатною моделлю для ЄС є формування повноцінного Європейського оборонного союзу (EDU). Проте встановлено, що сценарій «Антагонізм» залишається високим ризиком, який вимагає від Європи готовності до тривалого стримування агресора та інвестицій в оборону на рівні не менше 3–4% ВВП.

Доведено, що процес інтеграції України в європейську систему безпеки характеризується переходом від «партнерства з особливим статусом» до глибокої функціональної конвергенції. Це означає, що взаємодія здійснюється за моделлю випереджальної функціональної інтеграції, коли фактичне залучення до безпекових механізмів (військова допомога, спільні програми, обмін розвідданими) відбувається швидше, ніж формальне інституційне членство.

Обґрунтовано, що Україна трансформується з об'єкта безпеки у активного суб'єкта її формування, здійснюючи внесок через воєнний досвід, розвиток оборонних технологій, дипломатичні ініціативи та субрегіональну кооперацію. Водночас встановлено, що ця суб'єктність залишається обмеженою структурною залежністю від зовнішніх рішень партнерів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення державної політики України у сфері безпеки, зокрема щодо поглиблення оборонно-промислової кооперації з ЄС, участі у спільних безпекових ініціативах та формування стратегічної позиції у переговорах із партнерами.

Наукова новизна роботи полягає у поєднанні правового та практичного підходів до аналізу інтеграції України в умовах війни, а також у обґрунтуванні її ролі як активного суб'єкта трансформації європейської безпекової архітектури, що виходить за межі традиційного підходу до держав-кандидатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A European Army and Three Difficult Choices. Verfassungsblog. URL: <https://verfassungsblog.de/a-european-army-and-difficult-choices/>.
2. Amadio Viceré M. G., Sus M. Organizing European security through informal groups: insights from the European Union's response to the Russian war in Ukraine. *International Politics*. 2025. Vol. 62. P. 931–946. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41311-024-00657-7>.
3. Anghel S. E., Damen M. The future European security architecture: Dilemmas for EU strategic autonomy : Study / European Parliamentary Research Service. Brussels : European Parliament, 2025. (EPRS_STU(2025)765785). URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2025\)765785](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)765785)
4. Bartz J., Belousova K., Kruger G. Ukraine: Deutsche stehen hinter Militärhilfen // ZDF Heute. 2025.
5. Baskakova O. The Transformation of the EU Common Security and Defence Policy in Response to Russia's War Against Ukraine. *Social Development: Economic and Legal Issues*. 2025. No. 12. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.12.01>
6. Beaucillon C. Strategic Autonomy: A New Identity for the EU as a Global Actor // *European Papers*. 2023. July 27. URL: <https://www.europeanpapers.eu/europeanforum/strategic-autonomy-new-identity-eu-global-actor>
7. Biscop S. *European Defence: Give Peace a Chance*. – Brussels: Egmont Institute, 2024. – ISBN 979-12-80969-20-0.
8. Bruno Lete. NATO's Enhanced Opportunities Partners June 29, 2016. URL: <http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>;
Ole Waever. *Securitization and Desecuritization*. URL: <https://cluelesspoliticalscientist.wordpress.com/2020/08/05/securitizationdesecuritization-ole-waever-a-summary/>
9. Bunde T. Lessons (to be) Learned? Germany's Zeitenwende and European Security After the Russian Invasion of Ukraine // *Contemporary Security Policy*. 2022. Vol. 43, № 3. P. 516–530. DOI:10.1080/13523260.2022.2092820.

10. Buras P. Has Germany Sidelined Poland in Ukraine Crisis Negotiations? Warsaw : European Council on Foreign Relations, 2014. 8 p.
11. Cienski J., Toosi N. Ukraine war turns Poland into America’s “indispensable” ally // Politico. 2022. URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-war-turns-poland-from-pariah-to-indispensable-us-ally/>.
12. Common Security and Defence Policy (CSDP) / Federal Foreign Office. 2024. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/europe/gsvp-start-209178>.
13. Common Security and Defence Policy : Fact Sheets on the European Union / European Parliament. 2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/159/common-security-and-defence-policy>
14. Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (2012) Official Journal of the European Union. Available at:: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>
15. Council Decision on an assistance measure under the European Peace Facility to support the Ukrainian Armed Forces / Council of the European Union. 2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.145.01.0042.01.ENG
16. Council of the Baltic Sea States. About us. URL: <https://cbss.org/about-us/>
17. CSDP structure, instruments and agencies / European External Action Service. 2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/csdp-structure-instruments-and-agencies_en
18. Dempsey J. The EU’s Wavering Over Russia // Carnegie Europe. 2014. URL: <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2014/10/the-eus-wavering-over-russia?lang=en>.
19. Domecq J. Coherence and focus on capability priorities: why EDA’s role in CARD, PESCO and EDF matters // Real Instituto Elcano. 2018. 19 April. (ARI ; 54/2018). URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/coherence-and-focus-on-capability-priorities-why-edas-role-in-card-pesco-and-edf-matters/>

20. Elgström O. Norm Advocacy Networks: Nordic and Like-Minded Countries in EU Gender and Development Policy // Cooperation and Conflict. 2017. Vol. 52, № 2. P. 224–240. DOI: 10.1177/0010836716652429.
21. EUFOR Bosnia and Herzegovina – military operation Althea. European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/eufor-althea/eufor-bosnia-herzegovina-military-operation-althea_and_en
22. EUFOR Tchad/RCA Factsheet. European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede101108f/actsheeteufortchad_/sede101108factsheeteufortchad_en.pdf
23. European Council meeting (19 and 20 December 2013) – Conclusions : EUCO 217/13 / European Council. 2013.
24. European Defence Fund (EDF) : official webpage / European Commission. 2024. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf-official-webpage-european-commission_en
25. European External Action Service. (n.d.). EU Military Assistance Mission in support of Ukraine (EUMAM Ukraine). https://www.eeas.europa.eu/eumam-ukraine_en?s=410260
26. European Parliamentary Research Service. The Future European Security Architecture: Dilemmas for EU Strategic Autonomy. 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/765785/EPRS_STU\(2025\)765785_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/765785/EPRS_STU(2025)765785_EN.pdf)
27. Farinha, R. (2025). The EU Common Security and Defence Policy: Moving away from democracy support. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2025/03/the-eucommon-security-and-defense-policy-moving-away-from-democracy-support>
28. Fiott, D. 2023. In Every Crisis an Opportunity? European Union Integration in Defence and the War on Ukraine. Journal of European Integration 45 (3): 447–462. <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2183395>.

29. Genini, F. (2025). The EU's Common Foreign and Security Policy after Russia's invasion of Ukraine. *Yearbook of European Law*. <https://doi.org/10.1093/yel/yeaf003>
30. Grevi, G. (2010). The EU and its changing global context. *European Integration online Papers (EIoP)*, 14(1). URL: <https://eiop.or.at/eiop/pdf/2010-008.pdf>
31. Håkansson C. The European Commission's New Role in EU Security and Defence Cooperation: The Case of the European Defence Fund // *European Security*. 2021. Vol. 30, № 4. P. 589–602. DOI: 10.1080/09662839.2021.1906229.
32. Haroche P. Supranationalism Strikes Back: A Neofunctionalist Account of the European Defence Fund // *Journal of European Public Policy*. 2020. Vol. 27, № 6. P. 853–872. DOI: 10.1080/13501763.2019.1609570.
33. Hauck, V. & Kent, R. (2008). EUFOR RD Congo: A Successful Interim Peacekeeping Mission? *South African Institute of International Affairs*. URL: <https://saiia.org.za/wp-content/uploads/2008/04/EUFOR-DR-CONGO.pdf>
34. Helmonds S., et al. *European Defense in A New Age*. Berlin : DGAP, 2023.
35. Helwig N., Sinkkonen V. Strategic Autonomy and the EU as a Global Actor: The Evolution, Debate and Theory of a Contested Term // *European Foreign Affairs Review*. 2022. Vol. 27, Special Issue. P. 1–20. DOI: 10.54648/EERR2022009.
36. Helwig N., Sinkkonen V. Strategic Autonomy and the EU as a Global Actor: The Evolution, Debate and Theory of a Contested Term // *ResearchGate*. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/359939327_Strategic_Autonomy_and_the_EU_as_a_Global_Actor_The_Evolution_Debate_and_Theory_of_a_Contested_Term
37. Hoijtink M., Muehlenhoff H. L. The European Union as a Masculine Military Power: European Union Security and Defence Policy in “Times of Crisis” // *Political Studies Review*. 2020. Vol. 18, № 3. P. 362–377. DOI: 10.1177/1478929919884876.
38. Howorth J. European Defence Policy and Subsidiarity: The Imperative of the EU Level // *European View*. 2019. Vol. 18, № 1. P. 62–70. DOI: 10.1177/1781685819838431.

39. Ianakiev G. The European Defence Fund. A Game Changer for European Defence. Industrial Collaboration. Paris : IRIS, 2019. 16 p. (ARES Policy Paper ; № 48). URL: <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2019/11/ARES-48.pdf>
40. Iklody G. The European Union and CSDP – State of Affairs // Handbook on CSDP: The Common Security and Defence Policy of the European Union / ed. by J. Rehrl. 3rd ed. Vienna : Directorate for Security Policy of the Federal Ministry of Defence and Sports of the Republic of Austria, 2017. P. 16–22. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/handbook_on_csdp_-3rd_edition-_jochen_rehrl_federica_mogherini.pdf
41. K'iuza, S., & Fedriho, L. Redefining European Defense: The Evolution of EU Security Policy in the Trump Era. *Geopolitical Monitor*. <https://www.geopoliticalmonitor.com/redefining-european-defense-the-evolution-of-eu-security-policy-in-the-trump-era/>.
42. Knutsen B. O. A Weakening Transatlantic Relationship? // The European Union's Common Security and Defence Policy / eds. N. Chaban, M. Holland. London : Palgrave Macmillan, 2018. P. 167.
43. Livre blanc sur la défense 1994 / Ministère de la Défense. Paris : Direction de l'information légale et administrative, 1994.
44. Marks G., Hooghe L., Blank K. European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-Level Governance. *Journal of Common Market Studies*. 1996. Vol. 34, No. 3. P. 341–378. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1996.tb00577.x>.
45. Maryniv I. The European Union security policy. *Law and innovations*. 2020. No. 1 (29). P. 80–86. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-1\(29\)-13](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-1(29)-13)
46. Masło K. Common Security and Defence Policy: A Legal Framework for Developing the European Defence Industry // Shielding Europe with the Common Security and Defence Policy. The EU Legal Framework for the Development of an Innovative European Defence Industry in Times of a Changing Global Security Environment / eds. K. Zombory, J. E. Szilágyi. Miskolc–Budapest : Central European Academic Publishing, 2024. P. 161–211.

47. Nordin J. “Strategic Autonomy, Anyone?” Charting Europe’s Shifting Security Debates and 2024-2029 Priorities. Stockholm : Institute for Security and Development Policy, 2025. 14 p. (Special Paper). ISBN 978-91-88551-66-5.
48. Ostanina, S. (2023). The EU military assistance mission for Ukraine: A peace actor who teaches to fight (Policy brief). Jacques Delors Centre, Hertie School. <https://www.delorscentre.eu/en/publications/the-eu-militaryassistance-mission-for-ukraine>
49. Other multilateral partnerships on security and defence. *European External Action Service*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/other-multilateral-partnerships-security-and-defence_en
50. Raising a unified European army: myth or reality? *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/04/18/raising-a-unified-european-army-myth-or-reality>.
51. Saxi H. L. Nordic Defence Cooperation after the Cold War. Oslo : Norwegian Institute for Defence Studies, 2011. 89 p. (Oslo Files on Defence and Security ; No. 1). URL: https://www.researchgate.net/publication/326986261_Nordic_defence_Cooperation_after_the_Cold_War
52. Scheuermann A. Erosions, Ruptures, and the Ending of International Orders: Putin’s Invasion of Ukraine in Historical Perspective // *Society*. 2022. Vol. 59. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12115-022-00715-x>
53. Shared Vision, Common Action: A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy / *European External Action Service*. 2016. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/14304_en
54. Strategic autonomy and the transformation of the EU: New agendas for security, diplomacy, trade and technology / ed. by N. Helwig. Helsinki : Finnish Institute of International Affairs, 2021. 200 p. (FIIA Report ; 67). ISBN 978-951-769-684-5.
55. Subregional Security Arrangements in Central and Southeastern Europe. *Wilson Center*. 2000. URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/204-subregional-security-arrangements-central-and-southeastern-europe>

56. Subregional Security Arrangements in Central and Southeastern Europe. *Wilson Center*. 2000. URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/204-subregional-security-arrangements-central-and-southeastern-europe>
57. Support of Ukraine's Swift Candidacy to the EU / Chancellery of the President of Poland. 2022. URL: <https://www.president.pl/news/open-letter-by-presidents-in-support-of-ukraines-swift-candidacy-to-the-european-union,49584>.
58. The «European identity». 1973. *L'Humanité*. URL: <https://tinyurl.com/y2fukwd9>
59. The EU and NATO: the essential partners / ed. by G. Lindstrom, T. Tardy. Paris : European Union Institute for Security Studies, 2019. 124 p. URL: <http://www.iss.europa.eu>.
60. The EU must become a strategic player in defense alongside NATO / Atlantic Council. 2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/the-eu-must-become-a-strategic-player-in-defense-alongside-nato/>
61. The future European security architecture : study / European Parliamentary Research Service. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2022. DOI: <https://doi.org/10.2861/1741632>.
62. The Schuman Declaration of 9 May 1950 / European Union. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en
63. Towards a New European Security Architecture / ed. by F. Cappelletti. Brussels : European Liberal Forum, 2023. 108 p. (ELF Study ; 6). ISBN 978-2-39067-037-7.
64. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. (2007). Treaty of Lisbon. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT>
65. Treaty on European Union, Treaty of Maastricht (1992) Official Journal of the European Communities (OJEC) 29.07.1992, No C 191. Available at: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/4/9/2c2f2b85-14bb-4488-9ded13f3cd04de05/publishable_en.pdf

66. Treaty on European Union. (Maastricht Treaty). (1992). <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>
67. UK Government. The Strategic Defence Review 2025 – Making Britain Safer: Secure at Home, Strong Abroad. 2025. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/the-strategic-defence-review-2025-making-britain-safer-secure-at-home-strong-abroad>
68. United Kingdom's Approach Towards the Global Order in the Period of the Russian-Ukrainian War. Politeja. The Journal of the Faculty of International and Political Studies of the Jagiellonian University. 2025. Vol. 22, No. 3 (97). P. 9–37. DOI: <https://doi.org/10.12797/Politeja.22.2025.97.1>
69. Виговська О. Архітектура безпеки Європи в системі міжнародних відносин у XXI столітті. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2025. Вип. 61. С. 260–268. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.31>.
70. Ганюкова О. «Україна вже зараз відіграє роль східного флангу НАТО»: Резніков озвучив очікування від саміту в Вільнюсі. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/ukraina-vzhe-zarazvidigrae-rol-shidnogo-flangu-nato-reznikov-ozvuchiv-ochikuvannya-vid-samitu-v-vilnyusi.htm>.
71. Єврокомісія оприлюднила Білу книгу європейської оборони та План «Переозброєння Європи/Готовність 2030». EEAS. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/>
72. Конончук І. Інституційний механізм спільної зовнішньої політики Європейського Союзу // Історико-правовий часопис. 2019. № 2 (14). С. 52-56.
73. Мир під постійним контролем НАТО: повоєнна відбудова. Мілітарний. URL: <https://military.com/uk/blogs/myr-pid-postijnym-kontrolem-nato-povoyenna-vidbudova/>
74. Між Європою та Індо-Тихоокеанським регіоном: як Україна формує нову безпекову архітектуру. Центр «Нова Європа». 2026. 13 лютого. URL: <https://neweurope.org.ua/en/mizh-yevropoyu-ta-indo-tyhookeanskym-regionom-yak-ukrayina-formuye-novu-bezpekovu-arhitekturu/>

75. Морозов С. О. Створення Європейської Ради 1974 р.: інституалізація міждержавної співпраці в рамках Європейських Спільнот. Сторінки історії : збірник наукових праць. 2019. Вип. 48. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.48.2019.176392>
76. Мюнхенський холодний душ: чому Європі та Україні більше не варто сподіватися на лідерство США. Григорій Перепелиця. International Weekly. №3. URL: <https://tsn.ua/exclusive/myunhenskiy-holodniy-dushchomu-yevropi-ta-ukrayini-bilshe-nevartospodivatisya-na-liderstvo-ssha-2767797.html>
77. На шляху до нової архітектури європейської безпеки / за заг. ред. Ф. Каппеллетті. Київ : Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2023. 108 с.
78. Нова архітектура безпеки ЄС: як двосторонні партнерства формують майбутнє європейської та української стійкості / Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського. 2024. URL: <https://ndu.kr.ua/894-nova-arkhitektura-bezpeki-es-yak-dvostoronni-partnerstva-formuyut-majbutne-evropejskoji-ta-ukrajinskoji-stijkosti>.
79. Опитування: Європейці очікують від ЄС захисту від криз та безпекових загроз. Kyiv Post. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/49551>.
80. Стецюк М. Спільна політика у сфері безпеки та оборони Європейського Союзу в постбіполярну добу: стан розвитку та можливості для України // Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2024. № 07. С. 118–126. DOI: 10.26693/ahpsxxi2024.07.118.
81. Студінський В. А. Люблінський трикутник у системі економічної безпеки Європи в контексті російсько-української війни 2014–2022 рр. *Економічний вісник університету*. 2022. Вип. 53. С. 132–138. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-53-132-138>.
82. Транюк О. Я. Організаційно-правовий інструментарій реалізації спільної оборонної політики ЄС на сучасному етапі // Проблеми законності. 2018. Вип. 143. С. 249–257. DOI: 10.21564/2414-990x.143.148861.

83. Троцький Я. Європейська політика безпеки на сучасному етапі. Освіта регіону. 2009. № 2. С. 130–135.
84. У Північній Європі створили нову оборонну організацію. *Мілітарний*. 2009. 9 листопада. URL: <https://military.com/uk/news/nordefco-nordic-defence-cooperation/>
85. Умеров розповів про майбутні пакети військової підтримки України з боку країн Балтії та Північної Європи. Суспільне. 2025. 9 березня. URL: <https://suspilne.media/966307-umerov-rozpoviv-pro-majbutni-paketi-vijskovoї-pidtrimki-ukraini-z-boku-kraїn-baltii-ta-pivnicnoi-evropi/>
86. Щорічник СІПРІ 2024, РЕЗЮМЕ. URL: <https://razumkov.org.ua/vydannia/sipri>

ДОДАТКИ

Таблиця 3.1

Порівняння сценаріїв за ключовими елементами

Сценарій	Членство теперішніх союзників НАТО (поза ЄС) у провідній організації	Ситуація в Україні (на 2050 р. для "Кооперації", на 2035 р. для інших)	Ким надається "ядерна парасолька"	Ким надаються стратегічні засоби забезпечення	Витрати країн ЄС на оборону (% від ВВП)
Антагонізм (НАТО)	США, Канада, Велика Британія, Норвегія, Туреччина	Розділена; вільні території переходять до НАТО та ЄС	США	США, окремі союзники по НАТО	3%
Європейське НАТО	Велика Британія, Норвегія, Туреччина	Розділена; вільні території в Європейському НАТО та в ЄС	Велика Британія – Франція	Союзники по НАТО, доповнення від ЄС	5%
Оборонний союз ЄС (EDU)	Норвегія пов'язана через оборонну угоду	Розділена; вільні території в ЄС і, відповідно, в EDU	Франція – ЄС	Країни-члени ЄС за фінансування з боку ЄС	7%
Клаптева ковдра (Patchwork)	Провідна безпекова організація відсутня	Розділена; вільні частини під гарантіями Польщі (PL) та Туреччини (TU), не в ЄС	На національному рівні або відсутня	На національному рівні або відсутня	2–7%
Кооперативне співіснування	США, Канада, Велика Британія,	Возз'єднана та нейтральна, в ЄС та в ОБСЄ+	США, Велика	США, окремі союзники по НАТО	2%

	Норвегія, Туреччина – усі в НАТО та ОБСЄ+		Британія, Франція		
--	--	--	----------------------	--	--

Джерело: дослідження Європейської парламентської дослідницької служби «The future European security architecture»